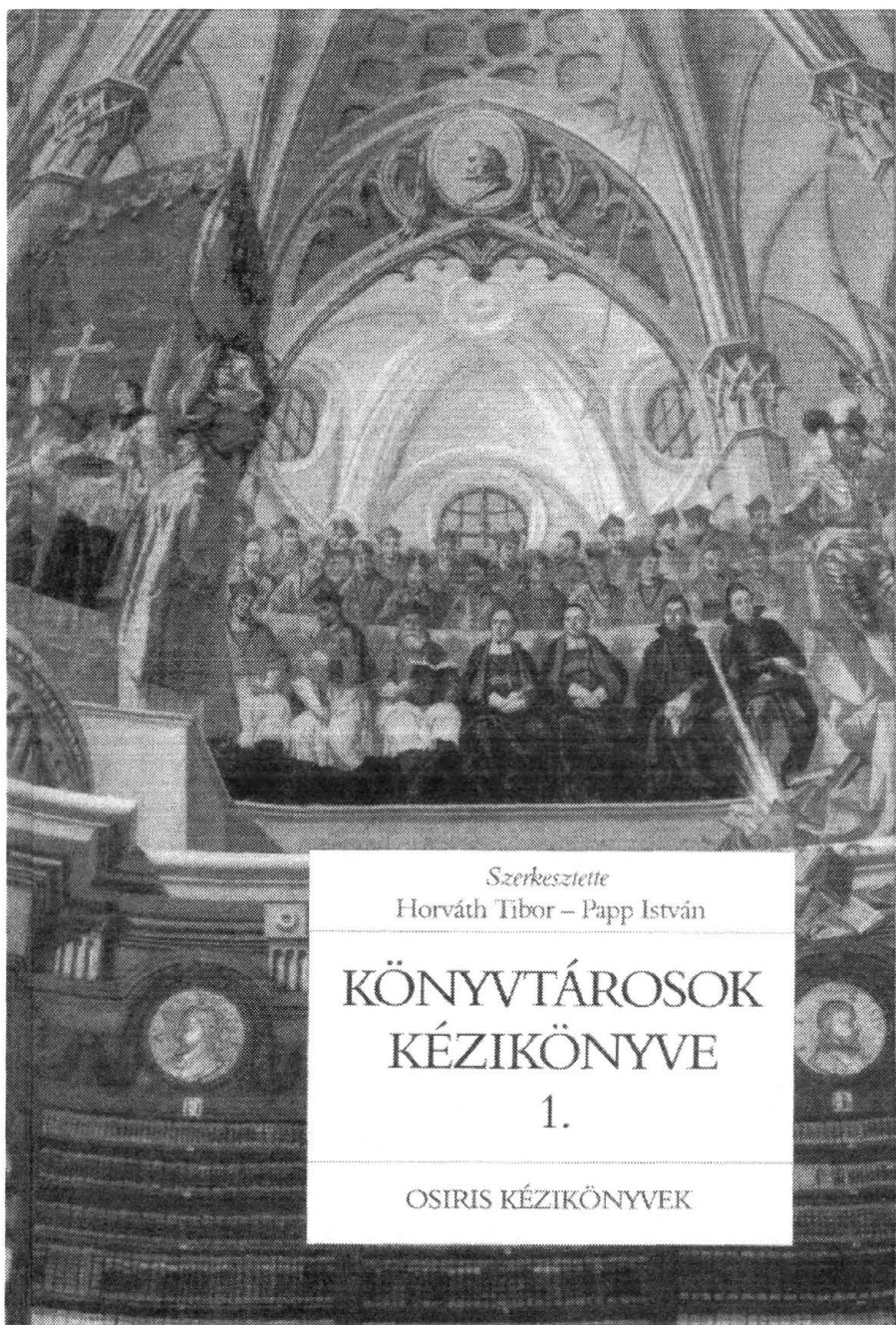

könyv
könyvtár
könyvtáros

2000
január

Szerkesztette

Horváth Tibor – Papp István

KÖNYVTÁROSOK KÉZIKÖNYVE

1.

OSIRIS KÉZIKÖNYVEK

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

9. évfolyam 1. szám

2000. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

„Vajon mit érezel, mikor leírod: Anno 2000?”	3
Monok István: Fejlettebb technikai háttér, gyengébb hallgatói és kutatói teljesítmények?	6
A könyvtárosok kézikönyvéről	11

Műhelykérdések

Bodó Sándor: Múzeumi gyűjtemények mint a történettudomány forrásai ...	19
Gáncsné Nagy Erzsébet: Kérdőíves felmérés a megyei és városi könyvtárak helyismereti munkájáról	23
Kraiciné dr. Szokoly Mária: Könyvtárak a kirekesztés ellen	28
Engel Tibor: Statisztika, avagy a teljesítménymérés	36
Koltay Tibor: Mire jó a német nyelv a könyvtárosnak?	43

Perszonália

Rózsa György: „Érzelmes utazás” Fejtő Ferenc és Kabdebó Tamás irodalmi munkássága körül	45
--	----

Konferenciák

Moldován István: Beszámoló az utrechti konferenciáról	50
--	----

Kiállítások

Tverdota György: Az európai öntudat írói	58
---	----

From the contents

István Monok: Advanced technology vs. poor student and research performance?
(6);

The librarians' handbook. Vol. 1. Foundations (11);

Sándor Bodó: Museum collections as sources of historical science (19)

Cikkeink szerzői

Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója; *Engel Tibor*, a Heves Megyei Könyvtár igazgatója; *Gáncsné Nagy Erzsébet*, a Győri Megyei Könyvtár munkatársa; *Koltay Tibor*, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára igazgatója; *Kraiciné Szokoly Mária*, a Budapesti Tanítóképző Főiskola oktatója; *Moldován István*, az OSZK osztályvezetője; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Tverdota György*, a Nemzetközi Hungarológiai Központ igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,

Poprády Géza, dr. Tóth Elek

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Balogh Mihály**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU-ISSN 1216-6804

„Vajon mit érezel, mikor leírod: Anno 2000?”

A kicsiny költemény, amelyből címünk idézetét vettük, teljes egészében így szól:

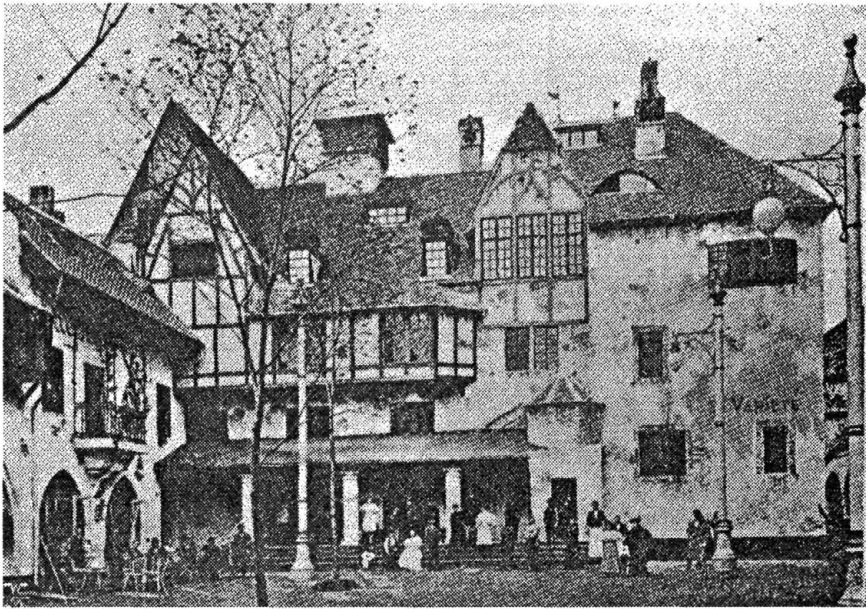
„Kicsi virág, – itt köd van és sötét,
és átok jár a földön szerteszt.
Te fénybe jutsz. Vajon mit érezel,
mikor leírod: Anno 2000?”

Áprily Lajos írta, a címe: *Unoka*. Ezúttal nemigen figyelni fel benne arra, hogy a költő, ebben a szituációban egy kicsinyt vátesz, szembeállítja a szörnyű jelent (köd, sötét, átok) a ragyogónak tűnő jövővel (Te fénybe jutsz). Tudjuk, ősi toposz ez, minden századforduló táján megjelennek az ilyen proféciaák (amiként az ellenkező előjelűek is). A leghíresebb talán Schiller költeménye, amely a 19. századot köszönti („Das Jahrhundert ist im Sturm geschieden / Und das neue öffnet sich mit Mord”). E sorok szerzőit azonban a legkevésbé sem érdeklik – ezúttal – a proféciaák. Ők arra figyelnek, amit a címben is kiemelték: Vajon mit érezel? Tényleg! Mit is? Ugyanis valóban leírtuk a 3K e számának élére, először, és bizony egyáltalán nem közömbösen, hogy Anno 2000. Természetesen eszünk ágában sincs vitatkozni azokkal (igen sokan vannak, immáron hónapok óta megtelítik a legkülönbözőbb újságok hasábjait, hol olvasói levéllel fordulva a szerkesztőkhöz és a nagyérdeműhöz, hol szakcikkben fejte ki naptárológiai, időszámítási ismereteiket stb.), akik jobb ügyhöz méltó buzgalommal állítják – és természetesen igazuk van, még ha mások, nem kevesebb akribiával hivatkoznak is Írország primás érsekére, *James Ussherre* vagy a hatodik századi *Dionysius Exiguusra*, akik „kifejtették” a tabellából a nullát, és akik minden ilyen vita forrásai – hogy az új évszázad, a huszonegyedik, illetve az új évezred – a Krisztus utáni harmadik – nem 2000-rel, hanem 2001-gyel fog majd kezdődni. Mi nem bonyolódnánk bele az időszámítás rejtelmébe, egyszerűen annak a primitív érzésünknek adnánk hangot, amely a dátumok élén egyszerre négy számjegy változásával jár. És persze tudjuk, hogy az angolszások nem annyira a századot emlegetik, mint inkább az 1800-as, 1900-as (stb.) éveket, így tehát a 2000-eseket is fogják majd. De hivatkozhatnánk a megszentelt itáliai megnevezésekre is: a trecento, quattrocento, cinquecento sem valamiféle egyesekkel kezdődnek, hanem bizony nullával (amelyet a 6. században bizony még nem ismertek). De nem bonyolódnánk bele az évszázadok újabbán egyre divatosabbá váló történési kezelésébe sem. Mert lehet, hogy igaza van a számos historikusnak (köztük az e tételt a legnagyobb nyomatékkal emlegető *John Lukácsnak*, hazánkfiának, *A XX. század és az újkor vége* című nagyszerű traktátus írójának), és a huszadik század igencsak rövid volt: 1914-ben indult, és 1989/90-ben már véget is ért. (Amiként a 19. század meg hosszú volt, 1789-ben kezdődvén; a 18. viszont ismét rövid, és így visszafelé, az újkor kezdetéig. Korábbra a történé-

szek sem merészkednek ezzel az értelmes időszámítással, amely persze jóval több, mint henye vagy esetleg találó metafora. Mi – Áprily nyomán, az ő kérdésére felelve – kísérletezünk az Anno 2000 körbejárásával.

Elsőül arról szólnánk – talán érthető önzéssel – hogy ezt a bűvös számot a 3K címoldalára volt módunk felírni. A kilencvenes évek elején (1992. december) ebben egyáltalán nem lehettünk biztosak. Mert kifulladt a *Könyvtáros* (pedig több mint negyven esztendeig élt) és a 3K-t megalapítani nem volt éppen egyszerű, kézenfekvő vagy éppen lukratív vállalkozásnak tűnő dolog. Hála a Minisztérium Könyvtári Osztályának, az – akkor még – Könyvtári és Informatikai Kamarának, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak, no meg, at last but not at least az Országos Széchényi Könyvtárnak, a 3K létrejöhetett, és – lám! – megérte a 2000-et. Úgy érezzük, jó ómen ez: a lap – bízunk benne – sokak örömére és hasznára nemcsak él, de élni is fog, ha tán nem is feltétlenül a következő nagy dátumcseréig, de talán utódaink azt mondhatják róla, hogy 21. századi orgánum volt, igaz, kevéssel korábban indult. Amikor leírtuk, hogy Anno 2000, először erre gondoltunk, erre dobbant fel a szívünk. És talán tényleg nem önzésből. Úgy hisszük, a lap kivette a részét a 20. század utolsó dekádjának nagy könyvtári-könyvtárosi küzdelmeiből. Kommentálhatta a rendszerváltással óhatatlanul bekövetkező megzavarodást, könyvtárak megszűnésének nilusi áradásait, a szakma szinte-szinte már ellehetetlenülését, ám épp ezért, és annál nagyobb gyönyörűséggel, a kilábalást is a gödörből. Annak a gondolatnak a megizmosodását, hogy a könyvtár az új rezsim, sőt az annak is alapjául szolgáló demokrácia alapintézménye, hivatalosan, törvényben is rögzített talapzata. De folyamatosan figyelemmel kísérhette a 3K azt is, hogy maga a szakma megújult, a hegeli tagadás-tagadása elvnek megfelelően magasabb szintre emelkedett (az *aufheben* mindhárom értelmére szép példát mutatva). Aki lapelődünk ötvenes, hatvanas évekből való számait böngészi, nemcsak arra tapinthat rá, hogy a 3K valamiképp egészen más, de arra is, hogy más ez a szakma, amelyet bemutat, amelyről szól, amelyet tükröz. És persze ugyanaz is maradt, részint ugyanazokkal az emberekkel. Van és jól látható a folyamatosság. A nagy elődök még itt vannak, ha nem is hiánytalanul (nemrég találkozhattak olvasóink a 3K hasábjain *Lipták Pál* nevével, az egyik vezércikk pedig épp *Sallai István* és *Sebestyén Géza* örökségéről szól, persze az új *Kézikönyv* kapcsán). És vitáinkba nemcsak úgy szólnak bele, ahogy a klasszikusok szoktak, írásaik révén. Nem: nagyobb és belsőbb a folyamatosság. Miként a Biblia nemzetségtáblái mondják: Ábrahám nemzé Izsákot... Sok ilyesféle „nemzé” sorozatot állíthatnánk össze, de talán tegye ezt meg ki-ki saját genealógiai finesszére támaszkodva.

Vannak a 3K-nak vissza-visszatérő, igazán soha abba nem hagyott témái, fejtegetései. Példaként, de épp csak példaként, korántsem megközelítő teljességű felsorolásként utalhatunk az együttműködések kérdéskörére, a könyvtári szolgáltatások miben- és milyenlétére, az igénystruktúrák figyelemmel kísérésére, a könyvtárápítésszet furfangjainak taglalására, az olvasási kedv és szándék mozgásaira, a határon túli könyvtárakkal való kapcsolattartásra, az állományalakítás rafinériáinak pertraktálására, a fenntartókkal való kapcsolattartás górcső alá vételére, a könyvtári tudományos munka lehetőségeinek és módozatainak boncolására, a helyismeret problématarományára, stb, stb, stb. És vannak vissza-meg-visszatérő panaszaink, zohorálásaink: a könyvtárosi presztizs makacs „helybenjárását” illetőek, az anyagi keretek és források szűkösségét hánytorgatók, az egyes könyvtár típusok (mond-

jük, a közművelődési és egyetemi könyvtárak közöttiek) „egyenlőtlen” fejlődését felvetők stb, stb. Ám ezek a vissza-és-visszatérő témák és gondok, kontroverziák és anomáliák, antinómiák és kollapszusok csak látszólag ugyanazok. Más-más kontextusba illeszkedvén egészen mások ők maguk is. Mais où est la neige d’antan? Hol van már a tavalyi hó? Si duo faciunt idem, non est idem, még ha könyvtári folyóirat cikkeiről van is szó. És persze vannak kardinális, hatalmas változások. A legalapvetőbb talán az, hogy – a törvény óta bizonyosan – a könyvtárügy a nagy társadalmi konszolidáció szerves és nélkülözhetetlen része, részese. A „vadkapitalizmus” viharait túlélve a könyvtárak, könyvtári rendszerek a stabilitásteremtő instanciák sorába léptek, erősödésük interdeterminált. Hát – vázlatosan persze – ilyesféle érzések fogják el a szerkesztőket, amikor elmerengenek azon, mi is az, hogy Anno 2000.

Es persze távlatosabb gondolatok is élednek bennük. Olyannyira, hogy eredetileg épp e nagy távlatok jegyében gondoltak volna elmerengeni. Szóltak volna – korszerűnek vélt műveltségüket is fitogtatandó – a tartamról, a durée-ről (mikor máskor érdemes azt a braudeli (mert természetesen nem a bergsoni durée-ről van szó), a hosszú folyamatok struktúrameghatározó elemeiről, a modellek interferenciájáról, a posztmodern mibenlétéről és kontextualista alapelveiről, a *Raymond Aron*-i történetfilozófia buktatóiról, a *löwith*-i, *bultmann*-i üdvtörténetekről stb, stb. Ez illetet volna igazán a 2000-es dátumhoz is, ahhoz a szándékunkhoz-törekvésünkhöz is, hogy a könyvtárost mint olyant a műveltség és a korszerű tájékozottság letéteményeseként mutassuk fel. Ámde nem így sikeredett. Egy kitűnő irodalmár (Bóka László) a következő módon beszélte el utolsó találkozását a nagy történésszel, a már haldokló *Szekfü Gyulával*: „Valami hallféleségben ült, csontig lesóványodva, beesett, vérekes tekintettel, s a betegek szakszerűségével magya-

rázta, hogy mi a baja. Én a betegek szakszerűségével vigasztaltam, s bebizonyítottam, hogy az én állapotom labilisabb, mint az övé. Aztán hirtelen összenevettünk: – Nem találsz vigasztalónak, hogy ilyen pontosan és illúziótlanul tudjuk a diagnózisunkat? Ez azért – kettőnk nevében dicsekszem! – dicséretes és egyáltalán nem tartozik nemzeti jellemvonásaink közé. Rózsaszín illúziók és túlzó rémlátások, semmi reális diagnózis... Viszont az, hogy a hasfájásunkról is a szegény haza jut eszembe, az már jellegzetes – tette hozzá.” Nos, úgy látszik, nekünk már mindenről, az Anno 2000-ről is a könyv, a könyvtár és a könyvtáros jut eszünkbe. *(A szerkesztők)*

Fejlettebb technikai háttér, gyengébb hallgatói és kutatói teljesítmények?

Az információs technológiák XX. század végi változása kísérőjelenségeinek sorában számos átmeneti negatív hatással is számolnunk kell. E negatív hatások csökkentésében a könyvtárak elsősorban a gyors reagálással tudnak segíteni. A problémák elvi megfogalmazásához több megközelítési módot választhatunk. Kiindulópontunk egy nagyon is gyakorlati szempont, nevezetesen az, hogy a technikai fejletlenség és a modern felszerelések hiányának ellentéte milyen gyakorlati nehézségeket, ehhez kötődően milyen sürgős feladatokat, illetve milyen elvi problémát jelent.

Előjáróban a jelenségről beszélnek. A magyarországi felsőoktatási intézmények sorában a Szegedi Egyetemi Szövetséghez tartozók az informatikai eszközökkel való ellátottság, az információs hálózat működésének biztonsága szempontjából a legfejlettebbek közé tartoznak. A hallgatók a beiratkozáskor megkapják elektromos postai címüket, valamennyi tanszék része a hálózatnak. Az Egyetemi Könyvtár állományának gyarapodását 1968 óta számítógépen tartják nyilván, a könyvtár katalógusa ma a legnagyobb könyvtári adatbázis Magyarországon. A retrospektív feltárás meggyorsítására többféle eljárást dolgoztak ki, s a végrehajtás is szépen halad. A könyvtári és egyetemi terminálokról gyakorlatilag a világ valamennyi nyilvános adatbázisa elérhető. A terminálok sorába a hallgatói számítógépes termék gépeit is bele kell számítani. Ebben az évben megkezdődik egy új információs centrum és egyetemi könyvtár építése.

A technikai ellátottság mellett a gépeket üzemeltetők felkészültsége is magas színvonalú, a legtöbb szakon az alapképzés része az elektronikus információforrások elérésének és használatának a tanítása.

A magyarországi általános fejlettséghez képest viszonylagos előny ellenére azonban az elmúlt években feltűnt, hogy a szemináriumi dolgozatok, a diplomamunkák, illetve a szóbeli vizsgán nyújtott teljesítmények szakmai színvonala nem javul, illetve bizonyos mértékig csökken. A jelenség elsősorban a humán és főleg történeti tárgyú dolgozatoknál tűnt fel, aminek alapján más szakterületekre is figyelni kezdtünk. A színvonal csökkenésének természetesen kézenfekvő okai is lehetnének. A hallgatói létszám megduplázása, bizonyos szakokon a többszörösére

emelése lehetővé tette azt is, hogy felsőoktatási intézményekbe olyan fiatalok is felvételt nyerjenek, akik a régebbi felvételi rendszerben nem kerülhettek volna be. Az említett színvonalcsökkenést közelebbről vizsgálva azonban feltűnt, hogy a hallgatók dolgozataik megírásához, a vizsgákra való felkészüléshez kevesebb forrásanyagot, dokumentumot, szakirodalmat használnak, mint akkor, amikor az információk szerzése alapvetően a nyomtatott könyvekre korlátozódott. Hasonló jelenségről tudnak beszámolni azok a tanár kollégáink is, akik olyan más felsőoktatási intézményekben dolgoznak, ahol az – elsősorban a könyvtári – informatikai hálózat jól működik.

Tájékozódva a hallgatók körében a dolgozatok megírásának módszereiről jól látszik az a tendencia, hogy számukra információ-értékkel egyre inkább az az információ bír, amely elektronikus úton elérhető. A könyvtárak cédulakatalógusát – amely Magyarországon még mindenütt az állomány többségéhez biztosít hozzáférést – nem nagyon nézik meg, a nyomtatott bibliográfiákat, amelyek segítségével a folyóiratokban megjelent szakirodalomról tájékozódhatnak csak elvétve veszik kézbe. Ha ehhez hozzászámítjuk azt a tényt – igaz, nagyon sajnálatos tényt –, hogy a főiskolai és az egyetemi oktatók idősebb generációja – és a vezető oktatók köre éppen közülük kerül ki! – éppen ellenkezőleg, az elektronikus információforrásokat nem használja, akkor a két, komplementer halmazt képező információs adatbázis alapján felkészült szakmai réteg – ad absurdum – elbeszél egymás mellett. Ezt a tendenciát erősíti, hogy egyre több rangos tudományos folyóirat előbb jelenik meg elektronikus formában, mint papíron, egyes bibliográfiák, referenz eszközök pedig már csak a hálózaton hozzáférhetőek.

A fenti, néhány szóban bemutatott jelenség számunkra több tanulságot hordoz:

Kultúra és civilizáció

Azokkal az eszközökkel, amelyek a hálózathoz való hozzáférést biztosítják (gépek és programok) a fiatalok ma már nagyon sok általános iskolában találkozhatnak. Szerencsés esetben szert tesznek egyfajta rutinra egyes programok használatában, magabiztosságuk, amely természetes velejárója életkoruknak, megerősödik. A középiskolák legtöbbszörében kitágítják az új információs technológia eszköztárára vonatkozó ismereteiket. A felsőoktatási intézménybe érkezve már gyakran ma is a többet tudás hitének biztonságával tekintenek azokra a tanáraikra, akik az ezen civilizációs vívmány kínálta lehetőségekkel nem vagy csak részben élnek. Az oktatás folyamatában nem látszanak azok a pontok, ahol a hálózat tartalmi kérdéseivel ismerkedhetnének meg az azt használók. Ez a helyzet kicsiben országon belül, generációk közt reprodukálja azt a jelenséget, amelyet a fejlett nyugati államok, elsősorban az Egyesült Államok civilizáltsága és a nagy hagyományú műveltség-gel rendelkező európai országok kulturáltsága között megfigyelhetünk.

Magyarországon, de számos más közép-európai országban is, ez a jelenség tényleges problémákat okozhat. Elsősorban azért, mert ezen országok lakosainak műveltsége alapvetően, sokszor csaknem egyedülállóan eruditív jellegű, vagyis az olvasmányműveltségen alapszik. Gondoljunk akár csak a 80-as évek Romániájára: a televízió adásainak többsége nézhetetlen volt, a moziműsorok, a színházi és a művészeti élet sem tudott ténylegesen vonzóvá válni. Az olvasmányok világa

azonban nagyobbrészt ellenőrizhetetlen tudott maradni, és sokak számára a megmaradást jelentette. Más körülmények között, de Magyarországon is az olvasás megőrizte alapvető ismeretközvetítő szerepét. Elég, ha csupán azokra a felmérésekre utalok, amelyeket 1976-ban, 1986-ban, illetve 1996-ban végeztek a középiskolai tanárok olvasásai szokásaival kapcsolatban.

Az elektronikus hálózat adta lehetőségek, az ismeretszerzés látványos, de még nem nagyon tartalmas, illetve mindenképpen alapvetően szűk alapú módja azt a veszélyt hordozza magában – és ez elsősorban a középiskolás és a ma felsőfokú tanulmányokat folytató generációkat érinti –, hogy az említett generációk elszakadnak a hagyományos kultúrától, de nem válnak civilizáltakká. Olyanokká, akik az új lehetőségekben elsősorban eszközt látnak. Eszközt, amely ha megfelelően nagy mennyiségű hagyományos kulturális értéket tárol, rendez és közvetít, akkor annak tartalmát újfajta megvilágításba is tudja helyezni, vagyis maga az eszköz ennek a kultúrának részévé válik.

Hallatlanul fontosnak tartjuk tehát, hogy az új információs technológia eszközei a felsőoktatás szerves részévé tudjanak válni, mégpedig úgy, hogy ne a hagyományos ismeretszerzési módok alternatíváját jelentsék, hanem egészítsék ki azokat. Ahogy a szakmódszertani tárgyak a tanárképzésben nem válhatnak el a szaktárgyaktól – hiszen nem létezik önmagában vett tanár, csupán magyartanár, matematikatanár stb. –, ugyanúgy egyes szakok proszemináriumi foglalkozásai nem tagozódhatnak hagyományos és új ismeretszerzési forrásokra, mert az új ismeretszerzési forrás (az új médium) ma még a hagyományosnak egy új eszközzel való megmutatása (ami természetesen lehetővé teszi újfajta tartalmak megjelenítését is). A hálózat adta lehetőségeket ebben a szellemben (is) megismerő hallgatók tanárként vagy más értelmiségiként már talán inkább képesek lesznek a hagyományos kulturális értékek megőrzésére, értékékként való bemutatásukra.

Az ismeretek teljes körének továbbadása

A bevezetőben említett jelenség az elsősorban a hálózaton hozzáférhető információkkal élő hallgatókkal kapcsolatban persze optimistán is értelmezhető. Maga az eszköz ugyanis – és a multimédia ebben a tekintetben különösen fontossá válhat – jelentős motiváció a hallgatók számára az ismeretszerzésben. Ráadásul az emberiség kulturális produktumának válogatás nélküli rögzítése és hozzáférhetővé tétele ma már csak mennyiségi kérdés. (A *csak* természetesen idézőjelben értendő.) A pedagógia örök dilemmája – mely ismereteket kell átadni, melyek az elhagyhatóak – a jövőben megszűnhet, legalábbis a kérdésfeltevés átalakul. Ma azonban, és még néhány generációra biztosan igaz az állítás: a hálózatra való feljutás, egyes ismeretköröknek ezen eszközökkel való megjelenítése magukat az ismereteket is felértékeli. Azonban sem a kultúrpolitikának, sem a pedagógusoknak, sem tudományos köröknek nincsen erkölcsi joguk visszaélni ezzel az átmeneti helyzettel, sőt, nagyon is komoly feladatuk van azzal kapcsolatban, hogy az ismeretek minél teljesebb köre nyilvánosan hozzáférhetővé váljon a hálózaton. A válogatás joga senkinek sem adatott meg.

Gyakran hallani olyan véleményeket, hogy a kéziratosságból a nyomtatott könyv korszakába való átmenet idején is történt szelekció, sok szövegemlék egy kortárs értékítélet alapján maradt kéziratban, soha sem látott nyomdafestéket; ma is lehetséges tehát a válogatás, illetve szükség is van rá. Azt gondolom azonban, hogy a történelem nem így ismétli önmagát, a história, mint mások – megfontolandó – tapasztalata nem ezt az analógiát kínálja.

A könyvnyomtatás feltalálása utáni első humanista generációk soraiban sokan hangoztatták azt a véleményüket, hogy immáron eljött az az idő, amikor egy-egy szöveget – köztük a legfontosabbat, a Bibliát – immár helyesen, az általuk értelmezett helyességgel ki kell adni, és azután nem lesz majd szövegromlás (mint ahogy az a másolással mindig előfordult). Mások azért örültek a könyvnyomtatás adta lehetőségnek, mert ritka, csak kevesek által hozzáférhető szövegek most közkinccsé válhattak. Ha valaki belehallgat a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Neumann Információs Centrum és Könyvtár koncepciójának vitáiba – ide nem érve a mögöttes, gazdasági érdekekkel terhelt politikai jellegű kiszólásokat –, akkor nem nehéz a történelmi analógiát felismerni. A kultúra oldaláról érkező érvek

akkor sem tartalmaztak kirekesztő gondolatot, és most sem kínálkozik más út, mint az egymás erősítése. A Neumann Könyvtár elektronikus kiadás-gyűjteménye, és a Magyar Elektronikus Könyvtár papír alapon már megjelent könyveinek elektronikus reprodukciója, kiegészülve a már kifejezetten az ebben az utóbbi formában kiadásra szánt munkákkal, lényegében ugyanazt a célt viszi előre: minél több már létrejött értéknek az új médiummal való közzétételét.

Horváth Iván többször megfogalmazott félelme a digitális formában – egy-két példányban – őrzött kulturális értékek sérülékenységevel kapcsolatban jelentős részben a műszaki szakemberekre tartozik. Kijelentett állításunk szempontjából azonban, tudniillik hogy senkinek sincsen joga a hálózaton nyilvánossá teendő információk körét korlátozni, sokkal nagyobb veszélyt rejt magában az – és ez a veszély elsősorban ismét csak a mostani ifjú generációkat fenyegeti –, ha a hálózathoz való hozzáférést korlátozza valaki valamilyen szempont szerint. Jól látszik ugyanis már ma is, hogy ha valamely intézmény vagy magánszemély elindult abba az irányba, hogy tevékenységét a hálózat adta és szabta lehetőségeihez köti, akkor visszalépni már nem tud. Vagy lemond működéséről, önmaga választotta tevékenységéről, vagy továbbmegy a médium jelölte úton (ami reményeink szerint persze kényelmes, és a munkát segítő eszközökkel kirakott).

A történeti analógia itt is magától adódik. Közép-Európa keleti felében még a XVIII. században is a kéziratos kiadás jelentette a könyvkiadás jelentős százalékát. Ismerünk például olyan erdélyi historikust – Cserei Mihályt –, akinek történeti munkája a XVIII. század végén több mint 300 példányban volt ismert. Valamennyi kéziratos másolat volt, nyomtatásban először a XIX. század második felében jelent meg. A 300 példány egy korabeli átlagos példányszám volt nyomdatermékek esetén is. A mű megjelenését sem politikai, sem vallási szándék nem akadályozta, anyagi és technikai okai voltak annak, hogy nem jelent meg nyomtatásban. Ugyanígy Széchenyi István Stádiuma vagy más művei sorra megtalálhatók az erdélyi reformkori hagyatékokban mint nyomtatott példányról készített kéziratos másolat. A terjesztési hálózat hiányát próbálták – kis hatékonysággal – pótolni ezzel a másolással. Európának azok a területei, ahol a könyvnyomtatás elterjedésének és tartós működésének megteremtették az anyagi alapjait, és az akkor új médium tartalommal is telítődhetett, ma a legfejlettebbek.

Nagyon fontos szempont volt azonban mindenkor az, hogy a könyvkiadás tartalmát miként ellenőrizhetik: egy-egy kiadványkör megszabásával egész népek kulturális arculatát szabták újjá. A XVI. századi Tirolban a protestantizmus terjedését Ferdinánd főherceg nagyon kíméletesen állította le: az általa kinevezett könyvlátogató bizottság tagjai sorra járták a polgárok lakását számos településen, és ahol protestáns könyvet találtak, azt elkobozták, s ajándékoztak helyette egy jó katolikus munkát. Egyetlen generációnyi idő alatt rekatolizálták így az országot. A módszer lényegét tekintve átvették Csehországban a fehérhegyi csata után, csak éppen az elkobzott könyvek helyett nem adtak másikat. A könyvlátogatás intézménye ott több mint egy évszázadig fennállt, de végül is ma Csehország többségi katolikus.

Mint előadásunk kiinduló története is mutatja, maga az új médium is arra indítja használóit, hogy csak egy kiválasztott, nagyon szűk ismeretkört tekintsenek megismerendőnek. Ebben a helyzetben egy olyan irányú törekvés, amely akármilyen elvek szerint korlátozná a hálózaton hozzáférhetővé teendő ismertek körét, többszörös hatású lenne, éppen ezért megengedhetetlen.

A médium, és annak tartalmának egységes fejlesztése

Az elmúlt évtized felsőoktatás-fejlesztési törekvései többszörösen is egyoldalúaknak bizonyultak. Kétségtelen azonban, hogy az információs hálózatok és azok eszköz-környezete elsőbbséget kapott a fejlesztésekben. Sajnos ezek a fejlesztések a működés, illetve a hagyományos információhordozók rovására történtek. A legnagyobb gondot azonban az jelentette és jelenti ma is, hogy a hálózatra fordított anyagi eszközök szinte kizárólag csak a hálózat technikai oldalát erősítették. A fejlett európai államokhoz viszonyítottan ez a hálózat a tartalmát tekintve sokkal elmaradottabb, mint amilyen lemaradás technikai téren mutatkozik. A tartalmi jellegű fejlesztések támogatásának odaitélésében az egyébként fontos látványosság túl nagy szerepet kapott. Pedig a ma a felsőoktatásban lévő generációk még nem veszítették el teljesen fogékonyságukat a hagyományos médiumokkal rögzített kultúra iránt, ugyanakkor természetes a törekvésük az új eszközök adta lehetőségek megismerésére. Fontos lenne tehát a két dolog összekapcsolása, és ebben a feladatban a könyvtáraknak hallatlanul fontos szerep jut. Ha ma egy 20 kötetes bibliográfia megjelenik CD-ROM formában, már csak azért is használni fogják, mert szeretnék kipróbálni, hogyan működik egy CD torony hálózatról. Szerencsés esetben, kellő irányítással a bibliográfia tartalma sem kerüli el a figyelmüket.

Ugyanígy, ha az ország nagy könyvtárai közösen építenek egyetlen nagy elektronikus katalógust az országban hozzáférhető könyvekről, és ez bárhonnán a már megszokott operációs rendszeren futó program segítségével elérhetővé válik, akkor egyetlen tárgyszavas keresés egy szakdolgozat megírásához nem korlátozódik egyetlen könyvtár állományára. Ettől a technikai ténytól – közös/osztott katalógizálás egymással kompatibilis rendszerekkel – számos hallgató felkészültsége lenne alaposabb, és végeredményben a mostani hallgatóknak kell a majdani diákjaikat megvédeni attól, hogy elfeledkezve a hálózat tartalmáról, pusztán annak használni tudását befejezett tudásnak tekintsék.

Úgy gondolom tehát, hogy kevés veszélyesebb dolog létezik ma a fiatal generációk számára, mint egy olyan kulturális, oktatási koncepció, amely prioritásokat fogalmaz meg az elektronikus hálózattal kapcsolatban a hálózat eszköz- és tartalmi oldalát tekintve.

Monok István

A könyvtárosok kézikönyvéről

Ha van könyv, amelyről holtbiztosan elmondható, hogy minden magyar könyvtáros kezében megfordult, az kétségkívül a Sallai-Sebestyén. (A la Nagybeöthy, Pintér, Spenót stb.). Ez a könyv, amelynek első kiadása 1956-ban jelent meg, de amely igazán közismertté az 1965-ös változatában vált, hogy azután bizonyos variációi-mutációi is közkezen forogjanak, valóban szakmánk Bibliája. Az elmúlt évtizedek ellenére mindmáig az. Persze mutatis mutandis. Hisz alig van adata, hivatkozása, tanácsa, amely el ne avult volna ezért vagy azért, az egész mégis és

még mindig Biblia. Persze régóta esedékes újabbal, korszerűbbel, modernebbel való felcserélése. Történtek is ilyesmire kísérletek. (A hetvenes évek végén Urbán László próbált stábot szervezni az új Sallai–Sebestyén megírására az akkori KMK-ban, számos egyetemi, főiskolai tankönyv íródott meg úgy, hogy arra is lehetett gondolni, ha magában nem is, társaival együtt talán valamiféle Sallai–Sebestyén válik belőle. Az MKM tankönyvpályázatának, kivált annak az OSZK által kiadott darabjaira gondolok – Ferenczyné, Sándori Zsuzsa és társaik tankönyveire, amelyeknek már külsőjében is volt valami kézikönyv stichjük stb.) Ezek a kísérletek azonban részint hamvukba fűltak, részint nagyon is messziről közelítettek az esetleg ki nem mondott, inkább csak remélt célhoz. Tény, ezideig nem született meg a Sallai–Sebestyén új, a huszonegyedik századhoz méltó utóda. Most azonban igen. Megjelent az első, alapozó kötete. A talán legrangosabb magyar kiadó, az Osiris egyik, méltán szupersikeresnek bizonyult sorozatában, az *Osiris kézikönyvekben* közreadta a *Könyvtárosok kézikönyve, 1. kötet. Alapvetés* című munkát, Horváth Tibor és Papp István szerkesztésében.

Az első kötetet belátható időn belül követni fogják a többiek, egy-két éven belül tehát mindenki kezében ott lehet az új Sallai–Sebestyén. Illetve hát... Miben és mennyiben nevezhető ez az új kézikönyv a régi, a klasszikus utódnak, mai megfelelőjének? Igen sok szempontból természetesen az. Hisz – miként a korábbi mű – ez az új is a ma legkorszerűbb alapvető könyvtárosi ismereteket fogja-foglalja össze, kitérve szakmánk minden területére, átfogva elméleti és gyakorlati ismereteket, eligazítva minden problématarományban, feltéve-megoldva minden kardinalis kérdést, utalva folyományokra és elágazásokra stb. Egészen bizonyos, hogy szakmánk nagy ünnepe, nagy eseménye e kézikönyv első kötetének megjelenése. Olyannyira az, hogy a 3K szerkesztősége úgy véli, nem „intézheti el” a dolgot egy-két úgynevezett recenzióval. Elképzelésünk a következő: e számunkban, ebben az írásban, nagy általánosságban mutatjuk be a kötetet, javarészt támaszkodva maguknak a szerkesztőknek az önbemutatójára (ezért is idéznénk, szinte teljes terjedelmében, a kötet előszavát), illetve lehoznánk a mű teljes, akár analitikusnak is nevezhető tartalomjegyzékét. A mű persze, remélhetőleg hamarosan ott lesz minden könyvtáros kezében. Akkortól azután – mikor már az érintettek (és ki ne lenne az a 3K olvasói közül?) birtokában lesz a mű, a szakma prominens figuráit szólaltatjuk meg a kézikönyvről. Legnagyobbjaink, leghozzaértőbbjeink közül fognak többen véleményt mondani a munkáról, természetesen nem egyszerűen és szürkén ismertette azt, hanem – felkérésünknek megfelelően – sarkos, ha úgy gondolják, borsos-paprikás bírálatot mondva róla, kard-ki-kard, szembesüljenek a nézetek. E sorozat kapcsán kerülne sor egy beszélgetésre is a kötet kiadójával, Gyurgyák Jánossal, aki egyúttal a kézikönyv-sorozat szerkesztője is, és akinek érdemei a mű megjelenése körül aligha túlozhatók el, valamint aki állandó résztvevője, sőt vezetője volt a kézirat kapcsán lezajlott szakmai vitáknak, belső csörtéknek, előkészítő munkálatoknak.

Mais revenons a nos moutons – térjünk vissza birkáinkhoz: mennyiben Sallai–Sebestyén ez az új kézikönyv. Hogy mennyiben igen, talán sikerült érzékeltetnünk. De persze nem mindenben az, és az eltérések igen jelentősek. A Sallai–Sebestyén nemcsak kézikönyv volt, hanem afféle „kisokos” is. A falusi – nagy magányban élő-dolgozó, esetleg a szakismeretek minimumával vagy még azzal sem rendelkező – könyvtáros, ha megakadt valamiben, valamivel kapcsolatban, ha nem tudta,

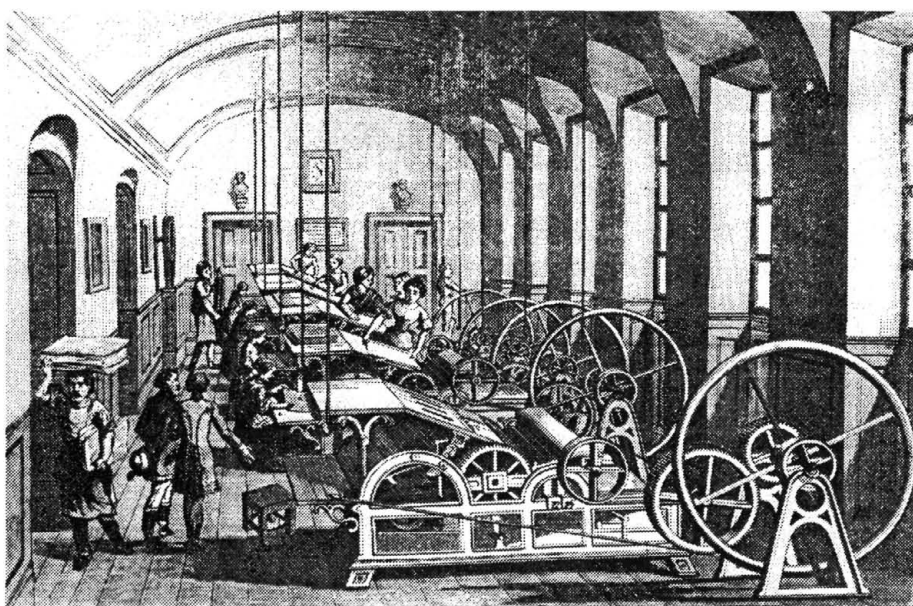
épp most mi a teendő, fölütötte, fölűthette a Sallai–Sebestyént, és kérdésére, problémájára választ talált benne. Ha a raktári jelzetekkel kapcsolatban nem értett valamit – azonnal választ kapott a megfelelő résznél. Ha az ábécébe rendezésnél akadtak nehézségei, ugyancsak, és így tovább, egészen a peremlyukasztásos kártyák fufangjaiig és tovább, tovább. De persze megtudhatta a könyvből az alapvető elméleti, művelődéstörténeti és – mondjuk – bibliofil témákkal kapcsolatos információkat is, és éppen nem csak utalásos formában. A kézikönyv elmondott, elmagyarázott mindent, előzetes ismereteket nem tételezett fel forgatójánál. Nos, a Horváth–Papp nem ilyen. Nem is lehetett volna ilyen, hisz az összes, az alacsonyrendű, a banális tudnivalókat is magába foglaló kézikönyv a szakma mai állapota mellett már csak monstrum lehetett volna. De még két, egyenként is igen nyomós ok miatt sem. Egyrészt – Istennek és a könyvtári törvénynek hála – mára a könyvtáros – meghatározása szerint is – diplomás szakember. A Horváth–Papp neki szól. Amit már tudnia kell, azt nem nyújtja. Annál többet abból, amit szakemberként kell behatóan ismernie és elmélyítenie. Ilyen értelemben a *könyvtárosok* kézikönyve e mű. A másik ok pedig az, hogy értelmetlennek látszott – a szerzők szerint – a ma praktikumánál leragadni. Nemcsak Horváth Tibor bevezető nagyfejezete, önálló kismonográfia-számba menő traktátusa „lövi fel” filozófikus magasságokba mind a kézikönyvet, mind magát a ma recens szakmai ismeretanyagot, ezt teszik, ki-ki a maga módján és eszközeivel, a többiek is. Ez a „föllövés” persze azt (is) jelenti, hogy nem a mai gyakorlatot írja le a kézikönyv. Nem válik „kisokossá”. Persze nem is futurologiai alkotás. A nagy trendek és a külföldi alapszakirodalom alapján valamiféle optimumot kíván nyújtani. Arról számot adni, ami hic et nunc a szakma álláspontja, problémamezeje, akribiája és modellvariánsa. Erről, erről is, így valla-nak a szerzők előszavukban:

Jövönk néhány vonásában biztosak lehetünk: tudásközpontú társadalmak világának ígérkezik. A sokarcú iskolázás mellett a tudás alapú társadalom megkülönböztetett szellemi intézménye lesz a tudásgazdálkodó, ismeretgazdálkodó könyvtár.

Negyven éve lassan, hogy napvilágot látott Sallai István és Sebestyén Géza *A könyvtáros kézikönyve* című szintézise. Könyvtárosnemzedékek nőttek fel rajta, s nemzedéknyi idő telt el megjelenése óta. Óriási változásokat tapasztaltunk ez idő alatt a társadalmi közlés természetében, a publikációk kezelésének eljárásaiban és technikáiban. Könyvtárainkban e változások átalakították a szellemi alkotások feldolgozásának módjait, és tették hozzáférhetővé az alkotások hasznosításának, közkinccsé tételének eddig nem is álmódott lehetőségeit, miközben megmaradt a könyvtárak – vagy az ismeretgazdálkodás egyéb neveivel illelhető intézményei – évezredek óta változatlan feladata: az információforrások megnyitása az emberek előtt.

Időszerűvé vált újabb összegzést készíteni.

A könyvtártudomány mintegy kétszáz éve nevezi magát tudománynak. A folytonos útkeresésben a kezdetek után nyomban az elégedetlenség is hangot kapott. Nemcsak azért, mert a társadalomban változatos könyvtárfajták jelentek meg, és nehéz volt e sokszínűséget egységes keretbe foglalni. Hanem azért is, mert a könyvtártudomány egy kitapintható fejlődési ívet követett. Főként az európai egyetemi könyvtárak gyakorlatában, az önigazolást kereső elméletből mindinkább a fizikai hordozók, a dokumentumok tartalmára összpontosító tudományként jelent meg. A könyvtári tevékenység súlypontja a dokumentumok helyett egyre inkább az ismeretekre, a tudásra, a szellemi alkotásokra helyeződött át, s már nem az ismeretek hordozóit, hanem magukat az ismereteket kellett bizonyos átalakítás révén rendszerezve áttekinteni, hozzáférhetővé tenni, biztosítani. A könyvtártudomány – egy-két fokozaton keresztül – információtudománnyá fejlődött.

Ezzel párhuzamosan a társadalomban egy másik, fontosabb folyamat is lezajlott: a demokrácia erősödésének és kiszélesedésének eredményeként az állampolgárt már nem csupán a könyvtári szolgáltatások illetik meg emberi jogon, hanem a bármely közzétett információhoz való hozzájutás joga. Ezt a jogot a könyvtári rendszernek kell garantálnia. Ez napjaink valódi kihívása a könyvtárosok előtt.

Napjainkban egymás mellett élnek a történeti fejlődés más-más szakaszában kialakult könyvtártípusok. A működtetésükhöz szükséges ismeretek terén óriási a tarkaság. A könyvtári polcok rendjének és a dokumentumforgalom adminisztrációjának egyszerű ismeretétől a tudásipar, tartalomipar eljárásáig terjed a szakmai ismeretanyag. Kézikönyvünk egyik próbatétele is ebből ered. Úgy akarja szolgálni a korszerű könyvtári eszmét és gyakorlatot, hogy az egyelőre még hátrányosabb feltételek közt küszködő intézményeknek is segítséget nyújthasson.

Szociológus kortársunk, Th. Roszak a jövőről gondolkozva tette fel a kérdést: vajon azt a hatalmas tudást, amelyet az emberiség birtokolni fog, mi köti össze a jövő évezred állampolgárával? Egy hiányzó láncszemet, összekötő láncszemet keres. Maga adja meg a választ: a könyvtár lesz ez az intézmény.

Kézikönyvünk gondolatmenete ennek a könyvtári eszmének felel meg.

Ha az információtudomány (könyvtártudomány) tárgya a tudás, az emberi ismeret, akkor elsőként a tudományt kell vizsgálat tárgyává tenni. Annak tisztázása után, hogy mit jelent könyvtári szempontból a tudomány, azokat a struktúrákat kell megismerni, amelyekben elődeink látták a tudományt, és amelyek megjelentek a könyvtári eljárásokban. Ezek sokáig a filozófiai tudományrendszerek voltak, de elégtelenségük egyre nyilvánvalóbbá vált a legkorszerűbb eljárások kifejlesztésekor. A tudást ma inkább – és sokoldalú gyakorlati felhasználhatósága végett is – olyan modellben tesszük áttekinthetővé és bejárhatóvá, amely a tudományok fogalmai és a köztük létrejött kapcsolatok hálójában valószínűsül meg.

A tudás, az ismeret a könyvtárak számára is szöveg formájában áll rendelkezésre. A szöveg tág jelentésű szakszó a szövegtudomány szerint, mindent magában foglal, amivel az emberek kommunikálnak. A szöveg egyben elemzés tárgya, belőle nyerhető az intel-

lektuális eszközök egy része, amelyek az információtudományi, könyvtári technológiában kapnak szerepet. Am a szöveg nemcsak az elemzés tárgya, hanem a munka tárgya is, hiszen tömöríthető, átalakítható, akár tárolható teljes terjedelmében. Rendszerint a szolgáltatások végső célja is szöveg.

Mindehhez a matematikai információelmélet néhány alapfogalmát is fel kell idézni. Mert a szöveg formálisan jelek sorozata, de bármilyen kommunikációnak, így a társadalmi kommunikációnak is itt kereshetjük szabatos alapjait. Az információelmélet néhány alapfogalma szakmánkban közvetlenül is alkalmazásra kívánczok. Tudnunk kell, hogy az ismeretek milyen egységeivel érdemes foglalkozni (kvantálási probléma), a közlemények tartalmi leírására (vagy elemzésére) független ismérvek alkalmazása indokolt stb. A kvantálás, a tudás egységekre bontása persze történhet az eddigi gyakorlat szerint is: azt tekintjük egységnyi ismeretnek, amit egy fizikai hordozó (könyv, lemez, videó, szabvány) éppen magában foglal. De ezen túllépve meg kell keresnünk a szöveg természetesebb és homogénebb egységeit az információhordozókban sokszor taláalomra felhalmozott, de legáltalábbis kezelhetetlenül heterogén anyag helyett.

A tudomány nem mérhető, de léteznek mérhető felületei. A tudomány mérésével a tudománymetria, szűkebben a bibliometria foglalkozik. Megállapításai nélkül aligha képzelhető el megalapozott könyvtári tevékenység, megnyugtató döntés, szelekció, értékelés stb.

Az első kötet másik két fejezete a dokumentumokkal, az ismeretek fizikai hordozóival ismerteti meg, és azzal, hogy a dokumentumok hogyan állnak össze gyűjteménnyé, mit és milyen feltételekkel tekinthetünk könyvtári állománynak.

Kézenfekvő, hogy a következő kötet a dokumentumok számbavételével kezdődjék, s a bibliográfia kérdéseit tárgyalja a legfontosabb bibliográfiák és elektronikus változataik bemutatásával. Majd a gyűjtemények, könyvtárak típusai kerülnek sorra több vetületben. Szakterületenként hogyan valósul meg az ismeretek lefedésének rendszere, és ez a feladat milyen könyvtárfajtákat hívott életre? Hogyan valósul meg a könyvtári ellátás területi metszete? Itt nézünk szembe például azzal a régi és nyomasztó kérdéssel, hogyan biztosítható kistelepeleken a publikus információhoz való hozzáférés emberi joga a könyvtári rendszer révén. A könyvtári rendszer harmadik vetületét a funkcionális feladatmegosztás jelenti. Bárhol, bármilyen könyvtár csak akkor életképes, ha működőképes rendszerbe illeszkedik a könyvtárak feletti vagy közötti intézmények, létesítmények, eszközök segítségével.

A harmadik kötetben a technológia kérdései kapnak helyet. Munkafolyamatok, technológiák, technikák szerteágazó szövevénye teszi ki a könyvtári gyakorlatot. Mindezek összetartó szakmánk axiómái. A könyvtárakban és tájékoztató intézményekben az eredeti szövegeket, információkat, dokumentumokat oly módon alakítják át, hogy elkészítik reprezentációjukat, amit szurrogátumnak is neveznek. A továbbiakban ezzel a reprezentációval kell dolgozni, míg az eredeti várakozásban áll tárolási helyén. Az alaptétel azt mondja ki, hogy a reprezentációban azoknak a fogalmaknak kell megjelenniük, és azoknak a relációknak, amelyek az eredeti információban voltak. A nehézség érzékeltetése kedvéért elég arra utalni, hogy az eredeti szövegben végtelen fajta kapcsolat áll fenn változó fogalmak között. Első látásra tehát a feladat megoldhatatlan. Érjük be kevesebbrel?

Gondoljunk arra, hogy a világban is végtelen számú kapcsolat létezik. Az emberi nyelv mégis képes véges számú grammatikai esettel kifejezni a világot. Szükségesnek tartottuk a kézikönyv vezető gondolatait, vázlatát és szintetizáló eszméit megismertetni. Így válik érthetővé az egyes fejezetek összefüggése. A szerkesztők – a szerzőkkel egyetemben – remélik, hogy a különböző lehetséges megoldások közül ez a szerkezet az, amely a szakmai ismeretek újszólván teljes körét képes átfogó keretbe foglalni, és a vezérgondolatok szintézist biztosítva végighúzódnak a mű egészén. Reményük az is, ha nem is olyan

hosszú időn keresztül, mint nagynevű elődje, ez a kézikönyv is hasznosan fogja segíteni a hazai könyvtári elméletet, oktatást és gyakorlatot.

A szerkesztők

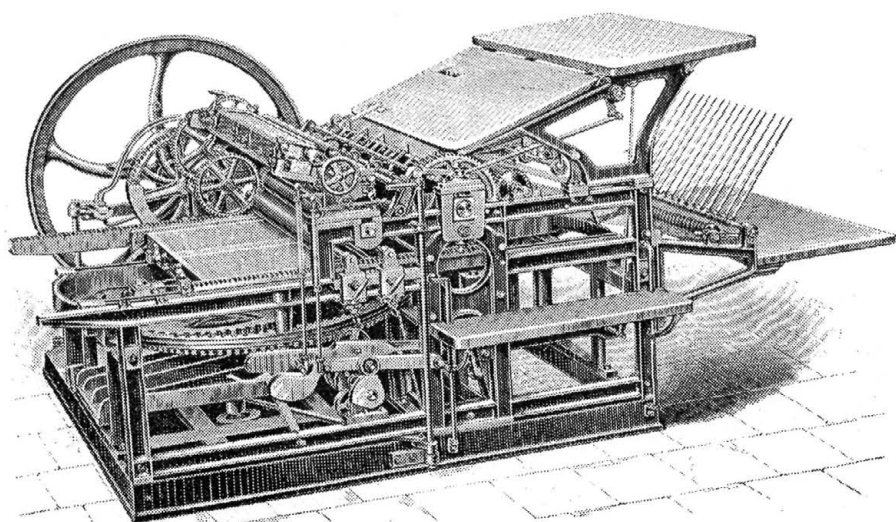
Magának a műnek a felépítéséről, tematikai eloszlásáról pedig a tartalomjegyzék vall ékesen:...

Előszó	9
1. fejezet	
A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY ALAPJAI (Horváth Tibor)	
1.1. Könyvtártudomány dokumentáció, információtudomány	15
1.2. A tudományról	20
1.3. Tudományrendszerek	24
1.3.1. A tudományok rendszerezése	24
1.3.2. Tárgyi felosztások	26
1.3.3. A megfigyelő nézőpontja	28
1.3.4. Szempontok a felosztásokhoz	29
1.3.5. A rendszerparadigma	32
1.3.6. Néhány tudományrendszer	56
1.4. A szöveg	53
1.4.1. Szövegtudomány	53
1.4.2. Tartomelemzés	54
1.4.3. Gyakorisági vizsgálatok	56
1.4.4. Szövegnyelvészet	59
1.4.5. Változó paradigmák	62
1.4.6. A modell	65
1.5. Az információ	68
1.5.1. Az információ fogalma	68
1.5.2. Kódok	71
1.5.3. Kódok a könyvtárban	74
1.5.4. Metron és logon	76
Irodalom	79
2. fejezet	
BIBLIOMETRIA (Marton János)	
2.1. Bevezetés	83
2.2. Történet	88
2.3. A szakirodalom. Tudomány és publikálás	90
2.3.1. A szakirodalom szerepe a tudomány előrehaladásában. A C-vitamin kémiai azonosítása	95
2.3.2. Közlemények és szerzők. Lotka törvénye	98
2.4. A tudományos információ típusai	99
2.5. A szakirodalom növekedése	102
2.6. Bibliometria és tudományos tájékozódás	103
2.6.1. Bradford törvénye	104
2.6.2. A magfolyóiratok	107
2.6.3. A magfolyóiratok idézetelemzéses kiválasztása	109
2.6.4. Ellátottságvizsgálatok	115
2.7. Az elavulás	120
2.8. Tudománymetria	126

2.8.1. Idézettség és tudományos érték	126
2.8.2. Idézési motívumok	127
2.8.3. A folyóiratok idézettsége és tudományos értéke	130
2.8.4. Egvének és csoportok tudományometriai értékelése	132
2.9. Idézési kapcsolatok, tudomány-térképezés	138
Irodalom	142
3. fejezet	
3. DOKUMENTUMOK, INFORMÁCIÓHORDOZÓK	
(Tószegi Zsuzsanna)	
3.1. Az információ áthagyományozása	152
3.1.1. Az emberi kommunikáció fejlődése, a tudás rögzítése	156
3.1.2. Az információ rögzítése, az írás története	157
3.1.2.1. Az olvasás szerepe az ismeretszerzésben	159
3.1.3. Az információhordozók előállítási és használati technikáinak fejlődése	163
3.2. Dokumentumtipológia	167
3.2.1. A dokumentum fogalma	167
3.2.2. A dokumentumok kategorizálásának szempontjai	168
3.2.2.1. Az előállítás technológiája szerinti felosztás: nyomtatott és elektronikus dokumentumok	169
3.2.2.2. A dokumentumok tartalmi szempontok szerinti felosztása	173
3.2.2.3. A formai sajátosságok szerinti felosztás	173
3.2.2.4. Egyéb szempontok: megjelenési gyakoriság, hordozó, publicitás szerinti csoportosítás	175
3.3. Dokumentumtipusok	178
3.3.1. Szöveges dokumentumok	178
3.3.1.1. Könyvek	178
3.3.1.2. Időszaki kiadványok és sorozatok	181
3.3.1.3. Egyéb szöveges dokumentumok	183
3.3.2. Kép-, hang- és egyéb dokumentumok	186
3.3.2.1. Térképek	186
3.3.2.2. Kották	187
3.3.2.3. Hangdokumentumok	188
3.3.2.4. Videodokumentumok	189
3.3.2.5. Mikroformátumú dokumentumok	190
3.3.3. A hipertext és a multimédia	191
3.3.3.1. A multimédia fogalma	191
Irodalom	193
4. fejezet	
A KÖNYVTÁR GYŰJTEMÉNYE (Ferenczy Endréné)	
4.1. Az állományalakítási stratégia	200
4.1.1. Az állomány elemzése	201
4.1.1.1. Mennyiségi (kvantitatív) elemzés	202
4.1.1.2. Minőségi (kvalitatív) elemzés	205
4.1.2. Felhasználóiigény-elemzés	206
4.1.3. Az együttműködési rendszerekben való részvétel meghatározó szerepe	210
4.2. Gyűjtőkör	218
4.2.1. Egyes könyvtártípusok állományalakítási sajátosságai	222

4.3. Az állománygyarapítás módjai	231
4.3.1. Vétel	231
4.3.2. Csere	240
4.3.3. Ajándék	244
4.3.4. Köteles példány	245
4.3.5. Saját előállítás	249
4.4. A gyarapítás munkafolyamatai	252
4.4.1. Kiválasztás	252
4.4.1.2. A kiválasztás forrásai	254
4.4.2. Előszerezményezés	261
4.4.3. Rendelés	264
4.4.4. Érkeztetés	265
4.4.5. Nyilvántartásba vétel	267
4.5. Állományapasztás	271
4.6. A gyűjtemény rendezése	273
4.6.1. Gyűjteményrészek kialakítása	273
4.6.2. Raktári rendszerek	275
4.6.2.1. Rendszerező raktári rend	276
4.6.2.2. Mechanikus raktári rendszerek	278
4.6.3. Raktári nyilvántartás	280
4.6.4. Állomány-ellenőrzés	280
Irodalom	283

Ajánlani, a kötet beszerzésére buzdítani feleslegesnek tűnik. A kézikönyv természetesen mindannyiunk számára „kötelező olvasmány”. Azt azonban elkerülhetetlennek véljük, hogy a mű olvasói maguk formálják ki, persze intenzív gondolati munkával, *saját* véleményüket a munkáról. Ezzel egyúttal szakmánk mai állapotáról is véleményt alkothatnak. Ebben fogja őket – reményeink szerint – segíteni, ehhez ad(hat) nekik szempontokat és ötleteket, megfontolásokat és érvkészletet a 3K következő számában egymás után sorjázó sarkos állásfoglalások sorozata. (VK)

Múzeumi gyűjtemények mint a történettudomány forrásai

„... milyen nagy is a mi hatalmunk a múlt felett! Milyen engedelmessé válnak kezünk között a régmúlt eseményei, pusztán azért, mert tudjuk, hogyan végződtek!” – idézte maliciózan egy orosz városi krónika szerzőjét *Hofer Tamás*, miközben egy tudományág (egyben múzeumi gyűjteményi ág) közelmúltját s távlati tendenciáit tekintette át 1987-ben. Az idézettel azonban egyben azt is jelzi, hogy valójában mennyire „nincs hatalmunkban” a jövő, de még a közelmúlt, a múlt sem, hiszen mindazt csak részben ítélni tudjuk meg (*Hofer Tamás, Múzeumi Közlemények, 1987–1988*).

A történettudomány forrásainak széles köréből fontos szerep jut a múzeumok falai között évszázadok óta őrzött muzeális emlékeknek. Hazánkban a 20. századi törvények korábban olyan kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeket védtek, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai. Manapság, 1997 óta úgy fogalmaz a törvény, hogy a kulturális javak összességét védi, az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet és Magyarország népei történelmének minden kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, írásos és egyéb bizonyítékát (hangdokumentumok vagy régészeti jelenségek), s védi a művészeti alkotásokat. (1997. évi CXL. törvény „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről”.)

Nem kívánok behatóan foglalkozni a múzeumnak mint a 20. század egyik fontos kulturális gépezetének történetével, de utalni szükséges arra, hogy maga a múzeum több évszázados intézmény, amelynek több funkciója volt és van. E funkciók egyik része állandó, másik része koronként változó. Az állandó funkciók közé tartozott mindenekelőtt a tárgyak (emlékek) gyűjtése, azok biztonságos megőrzése, konzerválása, restaurálása, inventarizálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállítások szervezése, katalógusok, CD-k, videók, digitalizált információk, adatbázisok, sőt műtárgymásolatok formájában történő megismertetése. A múzeumok alapvonásaként mindenekelőtt *műtárgyorientáltsága jelölhető meg*.

S hogy e műkincsek milyen okok miatt kerültek múzeumba? Maga az intézmény megőrizte a régi kincstárak ősi funkcióját, amikor a kincstárba a trésor sacré került, valamint a hadizsákmány, a trófea, úgy, mint kincs, s úgy, mint egy közösség fontos dokumentuma. A muzeális emlékek gyűjtésének másik indítéka, módja az „ex voto” (a fogadalmi ajándék elhelyezése) volt. A múzeumok máig megőrizték a tárgyi emlékek gyűjtésének e szakrális és kincsfelhalmozó jellegét. A műtárgy egyszerre az emberi teremtő érték végtelen megőrzésének eszköze, így szimbolikus érték hordozója, ugyanakkor pedig anyagi értéket is akkumulál. A muzeális emlék kiválasztódásának fontos szempontja az, hogy az egyetemes kulturális örökség része.

Összefüggött a tárgygyűjtés szempontjaival az (a romantikában kialakult) nézet, melynek nyomai máig hatók: a múzeum a művészet-vallás temploma. Még a modern múzeumok is őrzik olykor a templom előképet, és sok múzeum belső rendtartásával őrizni kívánja a templom szakrális jellegét, melyet legfőljebb a tárlatvezetők hangos, információt nyújtó beszéde zavarhat meg.

A múzeumok állandó funkciói mellett voltak történelmileg változó, hullámzó funkciók is. Ilyen volt a folyamatosan jelenlévő, de minőségében változó pedagógiai funkció. Ugyancsak állandó, de egyben változó is volt az a vonás, hogy a múzeum mindig tükrözi az adott szaktudomány kornak megfelelő álláspontját. Tárlataink mindig tükrözték a korszak szakmai (politikai) nézeteit, a tudomány állapotát és problémáit.

De tegyük fel – *Szabad Györggyel* együtt (Múzeumi Közlemények, 1988–1989.) – azt a kérdést, hogy a történetkutató milyen segítséget vár el a forrásörző múzeumoktól. A válasz rövid: gyűjtsék, őrizzék, rendezzék és tegyék a kutató számára jól megközelíthetővé a történeti múlt tárgyi anyagát. Segítsék elő a muzeális emlékek szaktudományi értékesülését, s tegyék ezt a segédletek olyan hierarchiájával, amely a makrostruktúra ismertetéséből kiindulva a kutatót végső soron minden egyes tárgyhoz elvezeti.

Bár egyes angolszász tudósok 20. század végi – nem egyértelműen pozitív – véleménye szerint a múzeumok rejtett célja a jómódúság, a bőség legitimizálása, s az egyes embert „kulturális tőkefelhalmozásra” készíteni. *Sir David Wilson*, a British Múzeum egykori igazgatója így összegzi meghatározó véleményét: „Az a múzeum, amelyik nem gyűjt, halott múzeum.” (Keene, Susanne: A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban. Budapest, 1999.) David Wilson megfogalmazása világosan tükrözi a magyarországi múzeumok gyűjteménygyarapítási felfogását is.

Múzeumaink napjainkra a kulturális javak hatalmas mennyiségét gyűjtötték össze épületeik falai közé. Csupán a hazai intézményekben számontartott, leltározott, szekrénykataszterben tartott műtárgyak mennyisége, hozzáadva az általános történeti, irodalomtörténeti dokumentumokat, az archív fotókat, hang- és képdokumentumokat – nos, ezek mennyisége meghaladja a hatvanmilliót. Ez a hatalmas mennyiség az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség (hozzáteszem, a számunkra meghatározó feladat: a magyar nemzet és Magyarország népei) történelmének bizonyítéka folyamatosan gyarapszik. *Ewa Bergdahl* norvég muzeológus úgy fogalmaz, hogy a múzeum célja – a társadalmi elemzés, azonosulás és az aktív történelmi tudatosság eszközének kialakítása – magas rendű s nem irreális vállalat. Egy **folyamatorinetált múzeum soha nincsen készen**. A múzeum teste és lelke közötti egyensúly keresése a muzeológusok alapvető és végtelen feladata (The ecomuseum in a vision of the future. In: Nordisk Museologi 1996/2).

Glatz Ferenc a tárgyi emlékek és a történeti muzeológia viszonya kapcsán fogalmazott meg a múzeumi gyűjtemények forrásértékével kapcsolatos fontos gondolatokat. Felveti, hogy a történeti jelzőt a muzeológia fogalmával kapcsolatban legalább kettős értelemben kell használnunk. Egyrészt abban a tágabb értelemben, amely minden emléket történetiségében tekint. A Föld bioszféráját éppúgy, mint az emberi társadalmat. E felfogás szerint minden múzeum „történeti múzeum”, hiszen akár az élő vagy élettelen természet, akár a fizikai antropológia vagy a műszaki

fejlődés emlékeit tartalmazza, lényegében minden a természeti vagy a társadalmi fejlődés egy adott, meghatározott történeti pillanatában keletkezett, s korának jegeit viseli magán. A történész tehát tudatosan törekszik olyan tudományos teljesítményre, amely a tárgyi emléanyagot a maga történeti környezetében világítja meg (Glatz Ferenc: Történetírás – korszakváltásban. Budapest, 1990.).

Felmerül azonban másrészt az a kérdés, hogy éppúgy, mint más tudományok gyakorlatában, a muzeológia esetében is miként kerülhető el az a hiba, hogy túlzott következtetéseket vonjunk le a „minden történetiségében létezik” axiómából. A múzeum mint intézmény a kulturális javak összegyűjtésével az egyes emlékeket, tárgyakat, tárgye gyűtéseket – mint erre *Radnóti Sándor* a Magyar Tudomány 1995/8. számában utal – dekontextualizálja, amennyiben kiemeli abból az eredeti teréből, ahol azok funkciójukat betöltötték. A múzeum nem a kulturális emlék, nem a történeti tárgy eredeti helye, hanem a változásban való maradandóságának helye. A dekontextualizálás veszélye nagy, s ezt a veszélyt csak kiemelkedő, felkészült szakmai gyűjtőtevékenységgel lehet többé vagy kevésbé csökkenteni. Mivel a múzeum intézménye eredendően kontextusváltásra kényszeríti a benne felhalmozott és kiállított tárgyakat, ezért egyik lehetőségként megkísérli rekonstruálni az eredeti kontextust, a másik lehetősége pedig az, hogy tudatosítva e szándék lehetetlenségét (korlátozottságát), a muzeális emlék esztétikumára alapítja bemutatását.

Az újabb rendszerező kísérletek a történeti forrást a „társadalmi emlékezet” viszonylatában vizsgálják. A tárgyi világ mint történeti forrás a legszélesebb értelmezést kapja. A tárgyak (műtárgyak) mellett persze ide kell sorolni minden írott, sőt szóbeli emléket is, amelyek információt tartalmaznak az emberiség múltjáról.

A forrásörző helyek alaptípusainak (könyvtár, múzeum, levéltár) kialakulása nem tudományelméleti, hanem merőben praktikus alapokon nyugszik. A források őrzőhelyét meghatározták a források külső, formai jegyei, keletkezésük és kezelésük. A muzeológia feladata az anyagi kultúra termékeinek megőrzése és feldolgozása. Mindez persze nem jelenti azt, hogy – mint kutatóhely – kizárólag az őrzött forrásanyagra támaszkodhat, hanem természetesen használja a többi forrásörző hely, a többi történeti szakágazat eredményeit és módszereit.

A tárgyi emléanyag természetéhez tartozik, hogy pl. szemben az írott emlékekkel, melyek az írásban rögzített gondolatok, a mondanivaló révén válnak forrássá, a tárgyi emlékek keletkezésüktől (megalkotásuktól) fogva a korábbi korszakokban betöltött eszközfunkciójuk következtében váltak a társadalom múltjának reprezentáns darabjaivá. E tárgyak mögött mindig rejlik társadalmi háttér, a muzeális forrásoknak felfedezhető és felfedezendő a „szociális természete”.

Csupán jelzésszerűen említem, hogy ugyancsak a kulturális javak sajátosságaihoz tartozik a tárgyi emléanyagnak az idő előrehaladásával együtt növekvő száma. A régmúltból napjaink felé haladva egyre több műkincset őriznek a múzeumi trezorok és depók. Az újkori társadalom életében nagyobb helyet foglalt el az eszköz, a tárgy, mint pl. a középkorban. *Glatz Ferenc* állapítja meg – teljes joggal – hogy a kapitalista korszaknak a termelés területén legfőbb jellemzője, a fejlődés mutatója is az iparszerűség, az, hogy mennyire tudja az embert körülvevő világot tárgyi-dologi eszközökkel ellátni. Nemcsak az ipari termelés rohan előre mind gyorsabban a 19. és a 20. században, de az embert a mindennapi életben körülvevő

ezernyi használati cikk száma is rohamosan növekedett. Az újkor embere mind határozottabban válik eszközhasználóvá, tárgycentrikus társadalmi lényé. Fel kell azonban figyelni arra a tényre, arra a tendenciára, amely az utóbbi évtizedek muzeológiai műtárgy-gyűjtő gyakorlatát jellemzi. Feltűnő, helyteleníthető és értelmezést kívánó ugyanis, hogy a 20. század végén lassan fogyni kezdenek a múzeumok polcaira kerülő műtárgyak. Helyüket egyre inkább a társadalom történetének más módszerekkel rögzített megőrkítése veszi át. Ez a tendencia egyes múzeumi szakágak művelőit előbb-utóbb arra kényszeríti, hogy szembenézzenek a szakterület módszereinek megújításával mint a jelenkor igényével. S ha a feladatot tág perspektívába állítják, s a történeti megismerést gazdag szempontrendszerrel szolgálják, helyrebillen a „folyamatorientált” múzeum történelemreprezentáló (viszonylagos) egysége.

Végezetül érdemes szólni a múzeumokba került műtárgyak értékének kérdéséről. *Franz Boas* német tudós szerint a természeti-történeti múzeumnak Noé bárkája a megfelelője, amely eleve magában hordozza az érték kiválasztását/kiválasztódását, bár nem kínálja fel annak eredeti környezetét. *Giovanni Pinna* Malraux-ra hivatkozva vallja (L. Binni–G. Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig. Budapest, 1986.), hogy a múzeum mint intézmény mindig részleges és töredékes, de műtárgyai nem véletlenül kerülnek raktári polcokra és kiállítási vitrinekbe. *Kovács Péter* művészettörténész a magyar viszonyokat érintve az 1980-as évek derekán úgy vélekedik (Múzeumi Közlemények, 1985–1986), hogy mindmáig egyértelműnek tűnt, hogy korábban a múzeumok „a leülepedett, az idő által hitelesített értékek gyűjtőhelyei”. Mára már nem maradt idő arra, hogy a múzeumok türelemmel várjanak a „leülepedésre”. Tárgyaink, dokumentumaink s a művészet termékei is veszendővé válnak. A közelmúlt múzeumi dokumentálásához nyújtanak segítséget a fotó, a film, s az eredeti tárgyak és dokumentumok hitelét az új médiumok biztosítják. *György Péter* esztéta egy közelmúltban megjelent kötetében (Digitális éden. Budapest, 1998.) azt írja, hogy „a modern múzeumok mindig világos és egyértelmű állásfoglalásra és ennek megfelelő vonalvezetésre törekedtek, s nem vitatkoztak. Ami a múzeumban van, s amiként ott van, az már túl van a vitán, nincs legitím diskurzus, amely azt kétségbe vonhatná.” Ezzel a megállapítással azonban rögtön polemizál is, amikor megjegyzi, hogy „a múzeum sokkal inkább a közös tanácstalanság, mintsem a normativitás színtere.” A digitális forradalom, a komputer technika széleskörű és robbanásszerű elterjedése óriási kihívást (problémát) jelent a múzeumokban őrzött hatalmas gyűjteményi anyag életében. Az eredeti tárgy (vagy az eredeti kiállítási környezet) digitalizált reprodukciójává, online bázisokba kerülő adatokká válik. E kérdéssel napjaink magyar múzeumi világa már szembesült, a megfelelő válaszokra azonban még várunk kell. Nos, jogos az érték, a történeti és esztétikai forrás minőségének megkérdőjelezése, s a muzeológus szakmának tisztázó vitákat érdemes folytatnia...

Tudnunk kell ugyanis, hogy amit közelmúltunk és napjaink tárgyaiból, történeti forrásaiból átengedünk az enyészetnek, az elpusztul, s alig marad belőle valami (fotó, film, digitális információ), amit egy boldogabb s bölcsőbb kor embere a maga számára felfedezhetne.

Bodó Sándor

Kérdőíves felmérés a megyei és városi könyvtárak helyismereti munkájáról 1998 decemberében

Előzmény

Az 1994-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesületén belül megalakult szakmai szervezet, a *Helyismereti Könyvtárosok Szervezete* kezdetektől fontosnak tartotta az e területtel foglalkozó könyvtárosok szakmai munkájának megismerését, összefogását, segítését. E célt az évenkénti országos konferenciák megszervezésén túl (1999-ben a VI. konferenciát Gyulán rendezte) egy-egy téma szűkebb körben történő megvitatásával, a társ szakmai szervezetekkel történő szoros együttműködéssel (pl. Honismereti Szövetség, MKE Bibliográfiai Szekció), valamint nemzetközi kapcsolataival, pl. a határon túli magyar könyvtárosokkal illetve az Angol Könyvtári Egyesület Helyismereti Csoportjával kialakított gyümölcsöző kapcsolattal teszi teljessé. Tevékenységéről rendszeresen beszámol az országos és helyi szakmai folyóiratokban.

1998 szeptemberében az Angol Könyvtári Egyesület Helyismereti csoportjával közös projektet készített a British Council és a Magyar Ösztöndíj Bizottság által meghirdetett pályázatra. A cél az volt, hogy az angol kollégák tapasztalataira építve közös felmérést végezzünk a helyismereti gyűjtemények használóiról, majd a felmérés tapasztalataira, valamint a helyismereti gyűjtemények ismeretére alapozva egy használói útmutatót állítsunk össze magyar, angol és német nyelven, példát mutatva az európai uniós könyvtári együttműködési lehetőségre. Pályázatunkat azonban a kiíró szervek *nem találták támogatásra alkalmasnak*.

A pályázat készítésekor az MKE Helyismereti és Bibliográfiai szervezete tagjaiból munkabizottság alakult. Tagjai: Bényei Miklós, Gáncsné Nagy Erzsébet, Gyuris György, Horváth József, Komlósi József, Mándli Gyula, Mennyeiné Várszegi Judit, Nagy Éva és Tuba László. A munkabizottság tagjai elhatározták, hogy a pályázattól függetlenül is elvégzik az abban foglalt feladatokat. Munkájuk megtervezésekor figyelembe veszik a **Ládi László** által az MKE Helyismereti Szervezete kérésére végzett vizsgálat eredményeit, mely a szervezet kiadásában, 1998-ban jelent meg. (Ládi László: *Helyismereti gyűjtemények a megyei és a városi könyvtárakban* 1997. Szentendre, 1998.)

Kérdőíves felmérés

Így került sor egy kérdőív összeállítására, melynek célja az volt, hogy a munkabizottság tagjainak legyen egy szélesebb bázison alapuló információja a megyei és városi könyvtárak helyismereti munkájáról. Ez az információ szolgál alapul arra,

hogy kiválaszthassák azokat a könyvtárakat, melyek reprezentálhatják a téma szempontjából a magyar közművelődési könyvtárakat, ahol tehát a használói igényfelmérés elvégezhető lesz. Külön hangsúlyt adott az 1998-as felmérésnek az 1998 januárjában életbe lépett 1997. évi CXL *törvény*, mely a települési könyvtárak, tehát a városi könyvtárak számára is megfogalmazta a feladatot: „**helyismereti információkat és dokumentumokat gyűjt**”. A bizottság tagjai úgy gondolták, hogy a felmérés későbbi időpontban történő megismétlése akár a törvény hatástanak vizsgálatára is alkalmas lesz.

A kérdőívet 1998 decemberében a két szervezet – az MKE Bibliográfiai Szekciója és a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete – tagjai és a megyei könyvtárak segítségével juttattuk el valamennyi megyei és városi könyvtárba.

Könyvtáros kollégáink támogatását ezúton is szeretnénk megköszönni, hisz **16 megyei könyvtár és 152 városi könyvtár** küldte el kitöltött kérdőívet, melyek összesítését Gáncsné Nagy Erzsébet, Horváth József, Mennyeiné Várszegi Judit és Tuba László vállalta.

A visszaküldött kérdőívek *területi megoszlása*:

	Megyei Könyvtár	Városi Könyvtár
Bács-Kiskun Megye	1	17/11
Baranya Megye	1	10/3
Békés megye	1	14/13
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	1	17/14
Csongrád megye	1	7/5
Fejér megye	1	8/5
Győr-Moson-Sopron megye	1	6/6
Hajdú-Bihar megye	1	16/16
Heves megye	1	6/4
Jász-Nagykun-Szolnok megye	0	16/11
Komárom-Esztergom megye	0	8/5
Nógrád megye	1	5/3
Pest megye	1	19/13
Somogy megye	1	11/8
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	1	15/11
Tolna	1	8/7
Vas megye	1	7/6
Veszprém megye	1	9/6
Zala megye	0	8/5
Összesen	16	197/152

Megjegyzés: a városi könyvtáraknál a per-jel előtti szám a megyében található városi könyvtárak számát jelzi a TEKE 97 statisztikai összesítése alapján

A kérdőív szerkezetéről, adatairól

A kérdőív szerkezetileg három fő fejezetre oszlik. Az első fejezetben a gyűjteményre vonatkozó kérdéseket tettük fel, a másodikban a gyűjtemény feltártságára

voltunk kíváncsiak, míg a harmadik fejezetben, mintegy megelőzve a használói felmérést, a gyűjtemény használatára kérdeztünk rá.

A továbbiakban a statisztikai összesítéssel kívánjuk a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros olvasóit megismertetni. Tényszerű adatközlésre szorítkoznak Gáncsné Nagy Erzsébet, dr. Horváth József, Mennyeiné Várszegi Judit és Tuba László összesítése alapján.

A helyismereti gyűjteményre, alapítására, elhelyezésére vonatkozó kérdések:

A válaszadó megyei könyvtárak 44%-a 1952 óta gyűjt helyismereti dokumentumokat, 63%-uk külön kutatórészlegben elhelyezve. A városi könyvtárak 34%-a 1970–1979 közé teszi a gyűjtés kezdetét. A könyvtárak 35%-ában ezt a gyűjteményt az olvasók számára elzárt helyen őrzik. Az alapításnál korábbi dokumentumok a megyei könyvtárak 44%-ában találhatóak, ez a gyűjtemény 21–30%-a. A városi könyvtárak 38%-a jelezte, hogy a dokumentumok 1–10%-a a gyűjtemény-alapításnál korábbi.

A gyűjteményben található dokumentumtípusok mennyiségi megoszlása a következőképpen összegezzhető:

1–20000 kötet könyv található a 16-ból 14 megyei könyvtár helyismereti gyűjteményében. A városi könyvtárak gyűjteménye ennél kisebb: 1–5000 kötet könyvvel a válaszadó 152 városi könyvtárból 140 rendelkezik. Folyóiratból 1–20000 db a megyei könyvtárak közül 13-ban található, 124 városi könyvtárban 1–5000. Nem gyűjt hangzó dokumentumot 2 megyei és 73 városi könyvtár.

Az alábbi táblázat a vizuális dokumentumok, sajtókiadványok, aprónyomatványok, valamint a kéziratok mennyiségi megoszlását mutatja:

	Megyei Könyvtárak								Városi Könyvtárak							
	Vizuális dokumentumok	Sajtókiadványok	Aprónyomatványok	Kézirat	Vizuális dokumentumok	Sajtókiadványok	Aprónyomatványok	Kézirat	Vizuális dokumentumok	Sajtókiadványok	Aprónyomatványok	Kézirat				
1-50	1	6%	0	0%	0	0%	0	0%	35	23%	10	7%	16	11%	54	36%
51-500	3	19%	1	6%	0	0%	6	38%	42	28%	38	25%	41	27%	42	28%
501-2000	3	19%	3	19%	0	0%	4	25%	20	13%	26	17%	28	18%	3	2%
2001-5000	3	19%	0	0%	0	0%	2	13%	8	5%	18	12%	11	7%	2	1%
5001-10000	5	31%	2	13%	1	6%	0	0%	4	3%	6	4%	3	2%	0	0%
10001-	0	0%	7	44%	14	88%	0	0%	2	1%	8	5%	3	2%	1	1%
Nincs válasz	0	0%	3	19%	0	0%	1	6%	34	22%	38	25%	44	29%	44	29%
Nem válaszolt	1	6%	0	0%	1	6%	3	19%	5	3%	5	3%	3	2%	3	2%
Értékelhetetlen	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	2	1%	3	2%	3	2%	3	2%

Megjegyzés: a fenti kérdésekre a mennyiségét db-ban kértük megbecsülni.

A gyűjtemény feltártságára vonatkozó adatok:

A megyei könyvtárak 94%-ában külön katalógus tárja fel a helyismereti dokumentumokat, 81%-ában betűrendes katalógusban. A városi könyvtárak 65%-ában van a helyismereti gyűjteménynek külön katalógusa, 43% betűrendes. E katalógusok zömmel a könyveket tartalmazzák (megyei könyvtárak 94%, városi könyv-

tárak 62%). Helyismereti számítógépes adatbázist építenek a megyei könyvtárak 88, a városi könyvtárak 38%-ában, ahol már a cikkek feltárása is magas százalékot mutat (megyei könyvtárak 81%, városi könyvtárak 30%). Nehéz összesíteni a megnevezett használt programokat. A városi könyvtárak 8%-a a Texlibet, a megyei könyvtárak 6%-a a Textart jelölte meg. Analitikus feltárás folyik a megyei könyvtárak 94, a városi könyvtárak 47%-ában. Sajtófigyelés szinte mindenütt folyik (megyei könyvtárak 100%, városi könyvtárak 82%).

Megkérdeztük azt is, hogy hányan mennyi munkaidőben végzik a helyismereti munkát. Az erre a kérdésre érkezett válaszok pontosításra szorulnak, így fenntartással kezelendők.

fő	Megyei Könyvtár				
	könyvtárak		óra/hét/fő	könyvtárak	
1 fő	2	13%	10–15	3	19%
2 fő	6	38%	16–20	3	19%
3 fő	3	19%	21–25	2	13%
4 fő	4	25%	26–30	3	19%
4,5 fő	1	6%	31–35	0	
			36–40	4	25%

fő	Városi Könyvtár				
	könyvtárak		óra/hét/fő	könyvtárak	
1 fő alatt	5	3%	0–5	38	25%
1 fő	70	46%	6–10	12	8%
2 fő	18	12%	11–15	6	
3 fő	3	2%	16–20	20	14%
értékelhetetlen	56	37%	26–30	4	
			36–40	12	8%
			41–45	1	
			46–50	1	

A gyűjtemény használatára vonatkozó adatok:

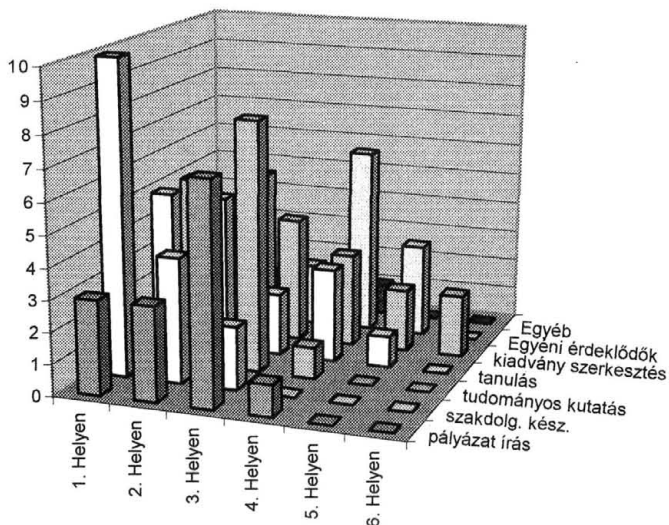
A gyűjteményt heti 41–50 óra között használhatják az olvasók a megyei könyvtárak 44%-ában, 38%-ukban ugyanennyi ideig helyismereti szaktájékoztatás is folyik. A városi könyvtárak 32%-ában ez a lehetőség heti 31–40 óra között van. A könyvtárak 20%-ában van ez idő alatt helyismereti szaktájékoztatás.

100 fölött van a helyismereti gyűjtemények használóinak száma hetente a megyei könyvtárak 31%-ában. A városi könyvtárak 57%-a 1–10 fő között jelölte meg ezt a számot. A városi könyvtárak 16%-a nem tudta ezt a kérdést megválaszolni.

Nincs számottevő különbség a megyei és városi könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek használói között. Elsősorban középiskolások (megyei könyvtár 100%, városi könyvtár 93%), felsőoktatási intézmények hallgatói (megyei könyvtár 100%, városi könyvtár 95%), „amatőr kutatók” (megyei könyvtár 100%, városi könyvtár 72%).

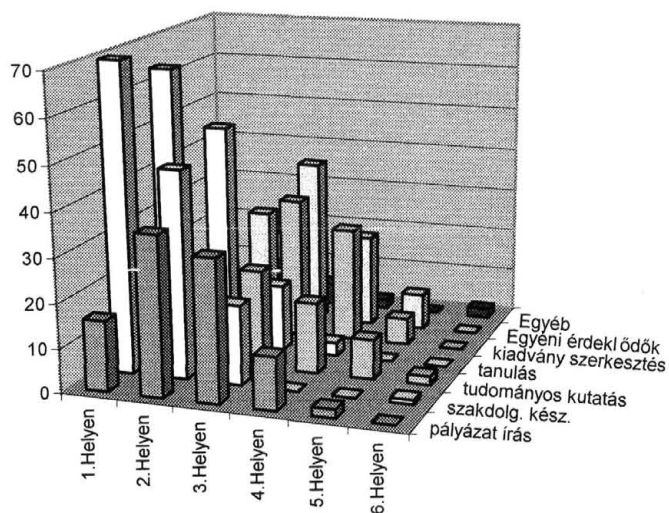
A használat céljában van némi eltérés. Az alábbi diagram a helyismereti gyűjtemények használatát mutatja be a megyei könyvtárakban.

A helyismereti gyűjtemény használatának célja a megyei könyvtárakban

Mint látható, a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményét elsősorban szakdolgozat-készítés (100%), tudományos kutatás (100%) céljára veszik igénybe. A városi könyvtáraknál a szakdolgozat-készítés mellett (96%) a tanulás (95%) kerül a második helyre.

A helyismereti gyűjtemény használatának célja a városi könyvtárakban

További feladatok:

A munkabizottság tagjai jelenleg a használói kérdőív végleges összeállításán, tesztelésén dolgoznak. A kérdőív tanulságai alapján meghatározzák azokat a szempontokat, melyek alapján kiválasztják a felmérésben részt vevő könyvtárakat.

A nehezebb feladat tehát ezután következik. Bízunk abban, hogy a felmérés eredményeként pontos képet kapunk arról, hogy a helyismereti gyűjtemények összhangban vannak-e a használói igényekkel, mely területen kívánnak erősítést, módosítást.

Gáncsné Nagy Erzsébet

Könyvtárak a kirekesztés ellen

A globalizáció kihívásai

A XX. század kihívásai – a technikai sokk, a globalizációs sokk – nyomán átrendeződik a világ. Az ezredfordulóra – a posztszocialista országok reintegrálódásával – a világgazdaság kiteljesedik, egy egyközpontú „szép új világ” alakul ki. Ez a világ – Soros György szerint – a globális kapitalizmus válságának világa, amelynek legfőbb jellegzetessége az, hogy a világot a pénztőke uralja. A „piaci fundamentalizmus” a piac működését, a profitorientáltságot olyan tevékenységi területekre is kiterjeszti, „ahol semmi keresnivalója sem lenne”, megszünteti a kollektív döntéshozatalt, helyébe a piac értékeit emeli valamennyi – szociális, kulturális és politikai érték fölé.

A pénztőke a – nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt ellenőrizhetetlen – világot átölelő multinacionális kereskedelmi vállalatokban, pénzszervezetekben összpontosul. A globalizáció átlépi a politikai határokat, és határtalan kapitalizmust teremt, a tőke és a pénz határok nélkül mozog. A globalizáció nem követi a nemzetek makro- és mikrogazdasági folyamatait, a nemzetállamokban a globalitás-regionalitás-lokalitás rendszerré válása ellentmondásosan fejlődik. Egyre inkább a nemzetállamok egyfajta elbizonytalanodásának, hanyatlásának vagyunk tanúi, hiszen az egyes országok – főként a kisebbek, a periférián lévők – saját sorsuk kérdésében nem rendelkeznek önálló döntéssel, előttük általuk meg nem oldható problémák sokasága tornyosul, sokszor döntenek felettük.

Az új évezred növekvő népességének a globalizáció hatásaként a kirekesztettség számszerű növekedésével és új formáival kell számolni. Hiszen:

- növekvő népesség mellett csökken a földön elvégezhető munka mennyisége, az emberi erőforrás határok nélkülivé, globálissá válik. Európában a prognózisok szerint 1/5-ös, egyesek szerint 1/10-es társadalom kialakulása várható, azaz a keresőképes lakosság csupán 1/5-ének vagy 1/10-ének lesz módja tartósan helyet foglalni a munka világában;
- az információs társadalom létrejötté kapcsán átalakul a munka természete, a termelés szervezése, ezáltal az ember teljes világa. Központi kérdéssé válik az

- információhoz való jutás, amely a gazdasági, politikai és az egyéni életvitel szempontjából egyaránt meghatározó jelentőségű lesz;
- csökken a munkaidő, nő a rekreáció és az értelmesszabadidő eltöltés szerepe, fontossága;
 - felbomlanak az eredeti közösségek.

Informatikai társadalom – egész életen át tartó tanulás

Az Európai Unió egyik általános célkitűzése, hogy az Unió váljon a világ első információs társadalmává. Az információs társadalom fejlődése mögött hajtóerőként az információs javak, nem pedig az anyagi javak termelése áll. A társadalom alapvető természetét a számítógépes kommunikációs technikák rendszere határozza meg. A számítógép fejlődését kísérő információs forradalom az információs termelőerő gyors növekedését eredményezi, és a rendezett információ lehetővé teszi az ismeretek tömeges előállítását.

Ebben a környezetben

- az információkat óriási tömegben állítják elő, szállítják és használják fel,
- mérséklődnek a földrajzi távolságból és elhelyezkedésből fakadó eddigi hátrányok,
- az ügyintézés és a kereskedelmi üzletkötés elektronikusan bonyolódik le,
- az élet- és munkakörülmények radikálisan megváltoznak,
- a vállalatoknál kulcskérdés, egyetlen versenylőny a tudás, az ismeretek birtoklása, a kompetencia-alapú piacképes szakismeret,
- megjelenik az egész életen át tartó továbbképzés,
- a mobilis, időszakosan foglalkoztatott munkaerő,
- kulcskérdéssé válik az információ- és kommunikáció-technológia integrálása az oktatásba.

Az informatikai infrastruktúra kapcsolatot teremt a kultúráközvetítő, a kutató és a művészeti intézményekkel. Ezek képezhetik – hálózattá szerveződve – a tudás-alapú társadalom alapját.

Világszerte központi kérdéssé válik a munkaerő képzése, az alkalmazkodási készség fejlesztése. Az új típusú munkaszervezetek egyre inkább kompetenciákat (írás, olvasás, számolás alkalmazása, nyelvtudás, számítógépes ismeretek) és készségeket (problémamegoldó, kommunikációs, tanulási készség) igényelnek, nem pedig tantárgyi ismeretre épülő lexikális tudást. Mindez hívta életre az egész életen át tartó tanulás eszméjét és igényét Magyarországon is, ahol a globalizáció minden hatása érvényesül, azaz ugyanazokkal a kihívásokkal és hatásokkal kell számolnunk, mint bármely európai országnak. Így a technikai, technológiai, humán erőforrás tervezése és fejlesztése, azaz az alapképzés korszerűsítése, a szakképzés és az egész életen át igénybe vehető továbbképzés rendszerének kiépítése a nemzetgazdaság fejlődésének döntő kérdése. (Magyarországon csak az összefoglalkoztatásban kis arányban szereplő nagyvállalatoknál van tudatos, tervezett humán erőforrás fejlesztés és gazdálkodás, míg a munkavállalók zömét foglalkoztató kis- és középvállalatoknál – tőkehiányos voltuk miatt – nem beszélnek tudatos, tervszerű humán erőforrás gazdálkodásról.)

Az egész társadalom számára meg kell teremteni a globalizálódó világ tudásához való hozzáférés technikai feltételeit, az adatbázisok és információs rendszerek kezeléséhez való tudás megszerzésének lehetőségét s magát a társadalmi kommunikációt meghatározó és biztosító információt. A fejlett országok általánosan elfogadott célkitűzése, hogy biztosítsák az információhoz jutást valamennyi felhasználó számára teljes körben, azonos színvonalon és elérhető áron. Jó lenne elérni itthon is a jövő évtized elején, hogy az önkormányzatok, a városi könyvtárak, az alap- és középfokú oktatási intézmények, a postahivatalok legalább egy-egy nyilvános Internet hozzáférési ponttal rendelkezzenek, amelyeken a közérdekű információk díjmentesen hozzáférhetőek.

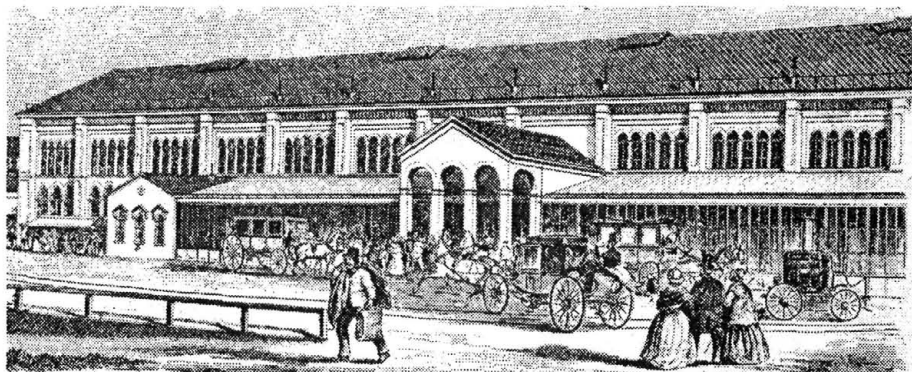
Mit tehet a kultúra vagy akár az oktatás intézményrendszere az egyötödös, netán egytizedes társadalom kirekesztett négyötöd, kilencetized részéért? Hogyan értelmezhető a lifelong learning eszméje a másod- és harmadgenerációs, alulképzett, reménytelenül munkanélküli fiatal szempontjából, legyen az Franciaországban élő arab, Németországban élő török, Olaszországban élő albán vagy Magyarországon élő roma, akinek a családjában már senki sem emlékszik, milyen is volt a „8 óra munka, 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás” világa. Kik – fel sem merem tenni a kérdést: miből – és milyen értékek mentén, milyen pedagógiai és andragógiai elvekkel, módszerekkel és eszközökkel tehetik elviselhetővé, netán hasznossá azoknak a társadalmi csoportoknak az életidejét, akiket a globalizációs-informatikai forradalom talán örök parkoló pályára kényszerít egy olyan világban, amelyben a szolidaritás, az önkéntes segítség egyre ritkább.

A kultúra munkásai számára – humanista, értelmiségi létükből adódóan – egyenesen következik az igény, hogy megtalálják a világméretű munkanélküliségből adódó problémák kulturális eszközökkel történő enyhítésének módzatait a rövid távon munkanélküliek és a tartósan a munka világán kívüli élők számára egyaránt.

Világszerte tendencia, hogy az állam a szigorodó költségvetési intézkedésekre való hivatkozással fokozatosan kivonul a kultúra, a szociális szféra finanszírozásából, egyre több kulturális intézmény kénytelen a piac szabályaihoz alkalmazkodni, „megtermelni” fennmaradásának anyagi bázisát. Ugy tűnik, az állam csupán két alapintézménye fenntartásából és finanszírozásából nem vonulhat ki: egyik az oktatásügy, másik a könyvtár. Az iskola – bár finanszírozása egyre kevesebbet tesz lehetővé – az intézményes szocializáció hagyományos intézményeként élvezheti a kivételezett helyzetet, a könyvtár pedig az információs társadalom létrejöttének köszönhetően – az információk tárolásának és hozzáférhetőségének biztosításával – nélkülözhetetlen, és a fejlett országokban törvényileg előírt állami feladatot lát el.

Könyvtárak a kirekesztés ellen

Ez a helyzet a kulturális intézményeket feladataik újragondolására, új lehetőségek felkutatására, kínálatuk bővítésére, átalakítására kényszeríti. Igaz ez a könyvtárakra is, amelyek feladatrendszere alapvetően megváltozik a jövő évezredben: a tudás elefántcsont-tornyából az információkhoz való hozzájutás fal nélküli világhálózatává válnak. Az információ-tárolás és az ahhoz való hozzáférés kitüntetett intézményeként az állampolgári jog megélésének fontos közösségi színtere lesznek. Egyesíthetik az állampolgári lét gyakorlásának feltételeit, ahol respektálják a demokratikus értékeket, a szélesen értelmezett kultúrát és tudást.

A jövő évezredben a könyvtárnak, a települések központjában elhelyezkedő intézménynek várhatóan lesz egy új szerepe, ami messze meghaladja azt a kulturális és nevelő funkciót, amely korábban több évszázadon át jellemezte. A fal nélküli könyvtár fogalma napjainkban kétfajta módon is értelmezhető.

A virtuális elektronikus világgönyvtár létrejöttével a könyvtári szolgáltatás kilép a könyvtár épületéből. A helyi könyvtár regionális szervezet, amely a világgönyvtárhoz való eljutást teszi lehetővé vagy a könyvtár épületéből, vagy bármely munkahelyen és a lakásban elhelyezett terminálról. A könyvtáros szerepe megváltozik, gazdagodik: egyrészt őrzi a helyi hagyományt, a hagyományos kulturális értékeket, másrészt eligazít az informatikai szupersztrádán, miközben egyfajta felnőttnevelő, segítő szolgáltatást lát el.

Harmadrészt a könyvtár – gondolok itt a közművelődési könyvtárakra – a közszolgálat részévé, egyfajta szociális intervenció intézményé válhat, olyan területeken kap szerepet, ahol korábban sosem volt jelen: a növekvő arányú hátrányos helyzetű társadalmi csoportok kulturális eszközökkel történő segítésének válik színterévé és eszközevé. Olyan intézmény, amely segít a nélkülözhetetlen információ megszerzésében, második és többedik kulturális esélyt nyújthat a normális és társadalmilag kívánatos egyéni életvitel kialakításához és megtartásához, a tanuláshoz, az új életkezdéshez, a pályamódosításhoz mindenkinek, legyen az bevándorló, cigány, munkanélküli értelmiségi vagy pályakezdő fiatal. Szerte a világban sok helyütt a hátrányos helyzetű kerületek könyvtárainak munkatársai a szó fizikai értelmében is „kilépnek” a könyvtár falai közül, változatos akciókat szerveznek, egyre inkább behatolnak a városok, a hátrányos helyzetű kerületek szöveteibe. A könyvtárak, más partner-intézmények mellett, a kirekesztettség elleni harc egyik szereplőjévé, színterévé válnak.

Ennek vizsgálatára vállalkozott „*A könyvtárak szerepe a kirekesztés elleni harcban – új kihívások, új feladatok*” c. négy országot érintő BIBLEX Leonardo program (1998–2000), amelyben a grenoble-i Pierre Mendez France Egyetem Médiat Könyvtári Intézete, a Torinói Városi Könyvtár, a Stuttgarti Pedagógiai Főiskola Könyvtár Tanszéke és a Böblingeni Könyvtár, valamint a Budapesti Tanítóképző Főiskola Továbbképző Központja és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár VIII. kerületi Kálvária téri fiókja vesznek részt.

A projekt célja: széles európai partnerkapcsolaton keresztül megvalósuló, a kirekesztettség elleni harcra vonatkozó tapasztalatok, a könyvtárról való új tudá-

sok, tudás-technikák cseréje, a kirekesztettség kulturális eszközökkel történő enyhítése könyvtári formáinak megtalálása s az erre a célra történő nemzetközi könyvtáros- és mediátorképzés kidolgozása.

Ezen belül nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat kíván végezni a négy országban a kirekesztettség, a marginalizáció kérdéséről, ennek a könyv- és a könyvtár (média) használattal való enyhítése lehetőségeiről és formáiról, a könyvtárak új szerepéről és feladatairól.

A vizsgálatok célcsoportjai:

- Magyarország: hátrányos helyzetű, „csellengő” és zártan élő fiatalok, fiatal nők és anyák;
- Franciaország és Németország: a harmadik életkorban lévők, azaz az idősek;
- Olaszország: fogyatékosok (vakok, gyengénlátók és mozgássérültek).

A kutatás témái még az alábbiak:

- a könyvtárosok kompetenciáinak kutatása,
- könyvtári vagy könyvtárban alkalmazható módszertani eljárások, know-how-k cseréje;
- mediátor csoportok felkutatása, amelyeknek képviselői vállalják a közvetítést a társadalom kirekesztett tagjai és a számukra sokszor idegen és elérhetetlen könyvtár személyzete között; e csoportok kompetenciáinak megfogalmazása, képzésük megtervezése;
- a könyvtárosok szakmai alap- és továbbképzésének gazdagítása a kirekesztettség elleni harc ismeretére vonatkozó nemzetközi képzési programmal.

A projektnek két szakasza van: egy európai, a nyilvánosságra és a kirekesztettségre vonatkozó elemzés és kutatás; illetve egy európai könyvtáros- és mediátor-képzési program kidolgozása.

Eddigi eredményei: összehasonlító vizsgálatok

- anyaggyűjtés a négy ország könyvtári hálózatáról, a könyvtárakban végzett szociális munkáról;
- anyaggyűjtés a négy országban folyó könyvtárosok alap- és továbbképzésekről;
- kutatás a könyvtárosok új kompetenciáiról;
- a munkába bevonható (önkéntes) mediátorokról, kompetenciákról, képzési lehetőségeükről;
- az egyes országok kirekesztett célcsoportjairól, ezek kulturális szokásairól, könyvtárral kapcsolatos elvárásaikról, a célcsoportok elérhetőségéről;
- a kirekesztettség enyhítésének könyvtárakhoz kapcsolódó módszereiről.

A könyvtárosok és munkájukat segítő önkéntes mediátorok szerepe, lehetőségei

A könyvtárak megváltozott – mennyiségében növekedő, tartalmában szélesedő – feladatainak ellátása a könyvtáros szaktudás szerkezetének megváltozását, új könyvtáros kompetenciák megjelenését hozta magával. A könyvtárosok még a legkorszerűbb, legszélesebben értelmezett fal nélküli könyvtárban sem képesek önmagukban eleget tenni a társadalmi, szociális jellegű feladatok ellátásának. Ezt

csak team-munkában, hivatásos és/vagy önkéntes közvetítőkkal, segítőkkel, a Biblex program nyelvén szólva *mediátorokkal* együtt valósíthatják meg sikerrel. Ők azok, akik kapcsolatot teremtenek a könyvtárak és a kirekesztettek között, akik segítik a társadalom perifériájára szorultakat abban, hogy megtalálják az utat a könyvtárak szolgáltatásaihoz, legyen az informatikai szolgáltatás állampolgári ügyek intézése érdekében vagy munkaerő-piaci képzés elhelyezkedési esélyek javítására, netán éppenséggel a könyv és az olvasás szeretetének felismertetése.

Ezt a személyes, segítő jellegű humán szolgáltatást – a Biblex program munkatársai szerint – a legkülönbözőbb társadalmi és foglalkozási csoportból verbuválódó önkéntesek láthatják el sikerrel. Ennek oka egyrészt a kulturális szféra Európaszerte meglévő finanszírozási korlátaiban keresendő, hiszen Franciaország kivételével sok helyütt nincs mód a főállású könyvtárosok mellett főállású szociális segítők alkalmazására. További ok, hogy a kirekesztettekkel való foglalkozás, a kirekesztettség kulturális eszközökkel történő enyhítése túlságosan differenciált és változó feladat ahhoz, hogy kielégítésére uniformizált állami, illetve piaci szolgáltatások alkalmasak legyenek. Harmadrészt a könyvtári mediátori munka jellegénél fogva igazi önkéntes munka, amely magának az önkéntes munkásnak – gyakorlati hasznosságától függetlenül is – fontos lelki szükségletét elégíti ki. Lehetőséget nyújthat a munka világán kívül élőknek, hogy önkéntesként megvalósítsák kreatív hajlamaikat, beilleszkedjenek egy közösségbe, ott fontosak legyenek, ezáltal tágabb és szűkebb környezetükben hasznosnak érezzék magukat.

Az önkéntes mediátorok tehát – egyrészt a kirekesztettek segítségével, másrészt saját hasznosságtudatuk, belső egyensúlyuk megteremtésével, a társadalomban elfoglalt helyük megszilárdításával – *társadalmi szükségletet elégítenek ki*, hozzájárulnak a szociális problémák kezeléséhez, a szociális háló erősödéséhez, a civil társadalom hatékonyabb működéséhez.

Ki a mediátor? Önkéntes jellegénél fogva bárki lehet mediátor, aki felelős (rt, akár a kire (zolidaritásból, akár saját életvitelének tartalmassá tétele érdekében. Természetesen elsősorban gondolok a rokonszámak (népművelők, könyvtárosok, pedagógusok, szociális munkások, közalkalmazottak és tisztviselők) nyugdíjasaira, de számítunk kirekesztett csoportok öntevékenységére, önkénteseik jelentkezésére, a civil társadalom legkülönfélébb iskolai végzettségű és életvitelű képviselőire.

A könyvtárosok kompetenciái

Jelen programismertető tanulmányunkban még nem adjuk közre a Biblex programnak a könyvtárosok társadalmi-szociális, személyi és szakmai kompetenciáira vonatkozó munkaanyagát, de vázlatosan – továbbgondolás céljából – álljon itt azért néhány magyar szempont, amely a könyvtárosok, általában a kultúra munkásainak néhány új kompetenciáját hivatott átgondolni.

Művelődéspolitikai kompetencia

Ha fenntartjuk a Biblex program kiinduló tézisét, miszerint a következő évezredben várhatóan az állam mindenhol kivonul a kultúra finanszírozásából, s ez alól csak az iskola és az információszerzés legfőbb forrása, a könyvtár lesz kivétel,

akkor el kell fogadnunk azt a tézist is, hogy a könyvtárosok – a könyvtárak jelentőségének növekedése révén – a könyvtár belső világán túl felelőssé válnak a könyvtár, illetve a kulturális intézmények külső kapcsolataiért is, ennek minden előnyével és hátrányával.

A könyvtár belső világa és szolgáltatásai erősen érinthetik a lakosságot, befolyásolhatják életvitelüket, erősíthetik vagy sérthetik érdekeiket, társadalmi folyamatokat indíthatnak el. A kultúra munkásai autonóm döntéseikkel, valamint az önkormányzatok költségvetésén keresztül a helyi politika, művelődéspolitikai aktív részeseivé válnak, szolgáltatásaikkal, értékrendjük felmutatásával és közvetítésével befolyásolhatják az egész régió életét (életmódját, értékrendjét), a munkaerő-piaci trendeket, a munkanélküliség alakulását. Mindez a napi munka szintjén egyfajta művelődés- és civilpolitikai kompetencia meglétét igényli, azaz *azt a képességet, hogy önmagukat és környezetüket egy szélesebb értékmezőben értelmezzék, személyes és könyvtári érdekeik elemzése révén tisztában legyenek döntéseik helyi, regionális és országos szintű következményeivel.*

Az értékválasztás kompetenciája

A gyűjtőkör alakításával és programok, szolgáltatások nyújtásával – azáltal, hogy bizonyos mértékig maguk határozhatják meg a követendő kulturális értékeket – a könyvtárosok szemben találják magukat az értékpluralizmus és az értékválasztás szabadságával és kötelezettségével. Ameddig a kultúra és a könyvtár értékvilága központilag szabályozott volt, a könyvtáros értékrendje lényegében magánügynek volt tekinthető. A korábbi tabutémák és a személyes vélemények napi vitákban, beszélgetésekben történő ütköztetése és vállalása, *az olvasók személyes véleményének és meggyőződésének tiszteletben tartása, a hiteles magatartás felmutatása az értékválasztás kompetenciáját igényli a könyvtáros-társadalomtól.*

Az európaiság kompetenciája

Köztudott, hogy a tudásközpontú Európa mint gazdasági és kulturális értelemben jelentős térség csak akkor maradhat fenn, ha a globalizálódó világ értékvesztő kihívásaival szemben megőrzi azt a szellemiséget és értékrendszert, amely évszázadokon át az erejét adta. Ezért a könyvtárosoknak *napi munkájukon belül tudatosan fel kell vállalniuk az európai ház építését, azaz segíteniük, katalizálniuk kell a dolgok és folyamatok jelentésére, kulturális értelmezésére vonatkozó gondolkodási folyamatokat*, ki kell használniuk az Európai Unió belüli nemzetközi együttműködés lehetőségeit napi munkájukban, segíteni az egységes európai szellemi, gazdasági, a népek közötti megértésre, a békére irányuló törekvéseket. Tudatosan fel kell vállalniuk Európa civilizációs és polgári örökségét, a humanizmus védelmét, az ügyekben történő felelős részvételt (actív citizenship), a közösségi jólétre való törekvést és a kirekesztés minden formájának elutasítását.

Informatikai kompetencia

Az informatikai intelligencia az informatikai forradalom és társadalom kapcsán megjelenő új fogalom. Az informatikai intelligencia az informatikai írástudáshoz

kapcsolódó tudásszervezési utak egyike, egyfajta, a változó informatikai helyzethez való alkalmazkodási és problémamegoldási készség. Módszer, amellyel nem elsősorban az adott pillanatban érvényes tudást, hanem a tudás megszerzésének lehetőségét kell biztosítani.

A ma felnövekvő generációnál már tapasztalhatjuk, hogy az írás-olvasás rovására egyre inkább előtérbe kerül a vizualitás, és a mai három alapkészség (írás, olvasás, számolás) alapvetően átalakul. Az írástanulás kiegészül a billentyűkezeléssel és a javítóprogramok által támogatott helyesírással, a számolási készségre integrálódik a gépen való számolás is. Egyes vizsgálatok szerint a számítógép használata kedvezően hat minden más tanulási formára, segíti a differenciált képzési formák megvalósulását. Nyilvánvaló, hogy mindenképpen egy új készségegység van kialakulóban, amit *információs írástudásnak (information literacy)* neveznek. Az információs írástudó ismeri az *információs erőforrásokat, az információs megoldások széles technikai skáláját és ezek használatát.*

Vélhetően az informatikai írástudás nem fogja kiszorítani a hagyományosnak nevezett írástudást, az informatikai intelligencia pedig a hagyományos értelemben vett intelligenciát. Az azonban biztos, hogy a kettő együtt jelenti a jövőt, azaz a Neumann univerzum integrálja a Gutenberg galaxist. Mindebből pedig következik, hogy a jövő információs társadalmi tagjainak meg kell szerezniük az informatikai kompetenciát, ami az eszközközelés, az információs navigáció (azaz az információhalmazban való eligazodás és szelekció) és az informatikai problémahelyzetben való problémamegoldási készség együttesét jelenti. Az informatika térhódítása számos, ma még megválaszolhatatlan filozófiai, elméleti és gyakorlati, jogi, pénzügyi és erkölcsi kérdést vet fel, amelyeknek napi megválaszolása önmagában is egy új értelmiségi kompetenciát feltételez.

A könyvtárak szociális jellegű, a kirekesztettség enyhítésére vonatkozó feladatainak és lehetőségeinek számbavétele, a könyvtárosok és a meditátorok új kompetenciáira vonatkozó kutatások és nem utolsósorban a várható nemzetközi képzési curriculumok kidolgozása egyaránt hozzájárulhat a könyvtáros szakma gazdagodásához és a felsőoktatásban összefoglaló néven művelődésszervezőnek nevezett szakmák arculatának, elméleti háttérének és gyakorlatának kialakulásához.

Kraiciné dr. Szokoly Mária

Irodalom

1. Bangemann: Európa és a planetáris információs társadalom. Munkacsoport jelentés, Brüsszel, 1994.
2. Jean Paul Bellier: Kompetenciák, képzés és alkalmazhatóság. Szakképzési Szemle 1998/2. 12. 21.
3. Csorba József: A globális információs társadalommal kapcsolatos magyar várakozások. in: Mi a jövő? Az információs társadalom és a magyar kezdeményezések. Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság – Országos Rádió és Televízió Testület – HÉÁ Stratégiai Kutató Intézet. Bp. 1998.
4. Harangi L., Heribert Hinzen, Sz. Tóth J.: Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. UNESCO, CONFITEA hamburgi nyilatkozat a felnőttek tanulásáról. Nemzetközi felnőttoktatás és együttműködés. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. Bp. 1998
5. Komenczki Bertalan: Off line. Új Pedagógiai Szemle 1999/7–8. 160–180. p.

6. Lévai Zoltán: Az EU csatlakozás hatása a munkaerőpiacra. Szakképzési Szemle 1998/2. 12.21
7. Pedagógus-továbbképzés: befektetés a jövőbe. Szerk: Sapsál Júlia. Az OECD országok tapasztalatai Bp. 1998. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Módszertani Központ
8. Nagy Ádám: Informatikai írástudás az oktatásban, az informatikai intelligencia meghatározása. Szakképzési Szemle 1999/3. 371–381. p.
9. Soros György: A globális kapitalizmus válsága – veszélyben a nyílt társadalom Soros K. 1999.
10. „Tanítani és tanulni – A kognitív társadalom felé” (Az Európai Bizottság Fehér könyve) Munkaügyi Minisztérium 1996.
11. Zachár László: Globális problémák – komplex megoldások a felnőttek képzésében. Szakképzési Szemle. 1998/1. 26–36. p.
12. Karvalics László: Iskolai hálózatok: a világgazdasági kihívásoktól a versenyelőny-tervezéséig. Új Pedagógiai Szemle. 1999/2. 33–47. p.

Statisztika – avagy a teljesítménymérés

Ma a társadalmi és a gazdasági életben is egyre inkább előtérbe került a teljesítménymérés. Sok területen ez nem képzelhető el statisztika nélkül. Bár sok ironikus megjegyzés elhangzik a statisztikáról, azért ma már a könyvtárakban a vezetők többsége is érzi fontosságát. Sokan érzik, tudják, hogy a statisztika nemcsak a könyvtári tevékenység számbavételére szolgál, hanem arra is, hogy befolyásolja a dolgok alakulását.

Valójában jó könyvtári statisztika nélkül nincs igazi teljesítménymérés.

A statisztikának azonban a mennyiségi mutatók mellett az arányt és a viszonyt is mutatnia kell. Fontos például az, hogy egy adott könyvtárban hány dokumentumot kölcsönöztek. De fontos az is, hogy a kölcsönzött állományegység hogyan viszonyul a helyben lévő állományhoz vagy az évenként beszerzett dokumentumok mennyiségéhez. S az sem mellékes, hogy az adott könyvtár adatai hogyan viszonyulnak más, hasonló könyvtár adataihoz.

Egy korábbi megyei könyvtári igazgatói értekezleten elhangzott, hogy az ODR-támogatás részben teljesítményarányos lesz, részben pedig azt a törekvést kell tükröznie, hogy a megszűnt regionális elosztás miatt a megyei könyvtárakat kell azonos szintre hoznia.

Az alábbiakban a megyei könyvtárak néhány adatát gyűjtöttem ki a TEKÉ-ből, éppen a viszonyítás, az összehasonlítás okán. Sajnos a táblázatok készítésekor még nem álltak rendelkezésre az 1998-as adatok. Az egyes adatoknál csökkenő sorrendben állítottam sorrendbe a könyvtárakat. A megyei könyvtárak ezek alapján megtekinthetik helyezésüket.

Természetes, hogy jómagam a Bródy Sándor Könyvtár adatait vizsgáltam, s azokat bekeretezéssel ki is emeltem.

Néhány következtetés, illetve megállapítás a táblázatok alapján a Bródy Sándor Könyvtár (továbbiakban: Eger) helyezéseiről:

– A települések nagyságrendjében Eger lakossága 3 megyeszékhely lakosságát előzi meg.

- Az állomány nagyság szerint már csak két megyei könyvtár áll Eger mögött, de Zalaegerszegen külön városi könyvtár is van, ennek állományával együtt Zalaegerszeg is megelőzné Egert.
- A harmadik táblázat az évenkénti gyarapodás mennyiségét mutatja be. A rendszerváltás előtt Eger az utolsó helyen állt – nem is akármilyen mértékben. 1996-ban kezdtünk felfelé araszolni a táblázaton – talán ez jelez is valamit a könyvtárvezetés törekvéseiről.
- Természetesen teljesen hasonló a helyzet az állománygyarapításra évenként fordított összegek esetén is.
- A kölcsönzött kötetek szerinti sorrend viszont már a mi könyvtárunk intenzívebb használatáról árulkodik. Az utolsó négy évben – azt gondolom – imponáló a helyezésünk.
- Az előző adatokból értelemszerűen következik, hogy az elhasználódás terén az élre ugrottunk.
- Hasonló képet mutat a kopásindex is.

Az általam készített táblázatok mellett közlöm az ODR-támogatás 1998-as felosztását is.

A táblázatokból ki-ki következtetéseket vonhat le: valóban teljesítményarányos-e ez az elosztás, s szolgálja-e a megyei könyvtárak közötti kiegyenlítődést?

Talán tetten érhető a Máté-effektus: „Mert akinek vagyon, adatik annak és inkább bővülködik, de akinek nincsen, amiye vagyon is elvételik tőle.” Máté 13, 12.

Engel Tibor

Magyei könyvtárak listája a település lélekszáma és az állomány nagysága szerinti sorrendben (1996-ban)

Sorsz.	Település	Lakosság szám /fő/
1	Debrecen	210 784
2	Miskolc	188 099
3	Szeged	185 000
4	Pécs	170 039
5	Győr	127 236
6	Nyiregyháza	112 909
7	Székesfehérvár	108 070
8	Kecskemét	102 516
9	Szombathely	83 694
10	Szolnok	80 822
11	Tatabánya	73 239
12	Kaposvár	68 862
13	Békéscsaba	67 742
14	Veszprém	64 622
15	Zalaegerszeg	61 520
16	Eger	59 992
17	Salgótarján	46 167
18	Szekszárd	36 865
19	Szentendre	19 360

Sorsz.	Település	Állomány /db/
1	Miskolc	869 745
2	Szeged	545 608
3	Szombathely	470 768
4	Kecskemét	469 502
5	Kaposvár	439 955
6	Nyiregyháza	388 008
7	Szolnok	387 250
8	Győr	355 226
9	Pécs	329 316
10	Veszprém	329 232
11	Szekszárd	282 189
12	Székesfehérvár	280 439
13	Salgótarján	275 983
14	Debrecen	275 086
15	Tatabánya	273 601
16	Békéscsaba	267 283
17	Eger	251 955
18	Zalaegerszeg	244 295
19	Szentendre	167 234

*Megyei könyvtárak listája
az éves gyarapodás szerint csökkenő sorrendben*

1988		1989		1993	
Település	Gyarapodás	Település	Gyarapodás	Település	Gyarapodás
Pécs	38 346	Miskolc	31 447	Miskolc	20 372
Miskolc	38 318	Győr	28 840	Szeged	17 079
Tatabánya	36 808	Szeged	25 797	Kecskemét	16 107
Győr	32 190	Pécs	24 757	Kaposvár	12 694
Debrecen	31 732	Debrecen	24 436	Szombathely	11 087
Szeged	27 871	Kecskemét	24 082	Nyíregyháza	11 042
Zalaegerszeg	26 429	Tatabánya	23 188	Szolnok	9 270
Szolnok	23 630	Székesfehérvár	19 359	Szekszárd	8 974
Szombathely	21 906	Kaposvár	18 643	Győr	8 750
Székesfehérvár	21 071	Szolnok	17 411	Pécs	8 475
Nyíregyháza	20 723	Salgótarján	17 346	Székesfehérvár	8 078
Veszprém	20 026	Nyíregyháza	14 615	Salgótarján	7 737
Kecskemét	18 507	Veszprém	13 188	Debrecen	6 448
Kaposvár	17 419	Szombathely	12 781	Békéscsaba	6 236
Salgótarján	16 116	Szekszárd	11 124	Tatabánya	6 228
Békéscsaba	12 811	Békéscsaba	10 683	Zalaegerszeg	6 145
Szentendre	10 902	Szentendre	8 869	Eger	5 564
Szekszárd	9 925	Zalaegerszeg	7 093	Veszprém	5 440
Eger	7 387	Eger	6 648	Szentendre	4 268

1995		1996		1997	
Település	Gyarapodás	Település	Gyarapodás	Település	Gyarapodás
Miskolc	16 664	Debrecen	61 717	Salgótarján	19930
Szeged	13 072	Kecskemét	17 386	Szeged	16563
Szombathely	12 834	Miskolc	15 226	Miskolc	13806
Kecskemét	12 006	Békéscsaba	13 350	Szombathely	12813
Békéscsaba	10 985	Szeged	12 802	Kaposvár	12624
Szolnok	10 641	Szombathely	11 247	Kecskemét	12383
Nyíregyháza	7 432	Nyíregyháza	10 704	Győr	10245
Pécs	6 868	Kaposvár	10 699	Pécs	9882
Szekszárd	6 783	Pécs	8 285	Békéscsaba	9811
Kaposvár	6 304	Salgótarján	7 932	Szolnok	9106
Debrecen	5 928	Szolnok	7 838	Debrecen	8932
Tatabánya	5 841	Veszprém	7 155	Nyíregyháza	8930
Salgótarján	5 444	Eger	6 991	Eger	7151
Eger	5 241	Győr	6 045	Székesfehérvár	6858
Veszprém	5 131	Szekszárd	5 335	Szekszárd	6376
Győr	5 032	Zalaegerszeg	5 202	Tatabánya	5682
Székesfehérvár	4 928	Tatabánya	5 107	Zalaegerszeg	5367
Zalaegerszeg	4 554	Székesfehérvár	5 012	Veszprém	5246
Szentendre	2 460	Szentendre	1 857	Szentendre	3306

*Könyvtárak listája
az éves állománygyarapításra fordított összeg csökkenő sorrendjében*

1988		1989		1993	
Település	Összesen (Ft)	Település	Összesen (Ft)	Település	Összesen (Ft)
Pécs	3 603 948 Ft	Miskolc	3 452 189 Ft	Miskolc	8 484 681 Ft
Miskolc	3 169 382 Ft	Győr	3 438 111 Ft	Szeged	7 735 965 Ft
Szeged	2 477 709 Ft	Pécs	3 192 659 Ft	Kecskemét	5 804 190 Ft
Győr	2 458 550 Ft	Szeged	2 791 041 Ft	Kaposvár	5 269 792 Ft
Tatabánya	2 432 253 Ft	Debrecen	2 731 758 Ft	Szolnok	4 887 215 Ft
Debrecen	2 338 399 Ft	Kaposvár	2 620 988 Ft	Szombathely	4 658 906 Ft
Szombathely	2 073 033 Ft	Székesfehérvár	2 560 049 Ft	Szekszárd	4 442 977 Ft
Kaposvár	2 002 352 Ft	Szolnok	2 352 490 Ft	Pécs	4 417 590 Ft
Zalaegerszeg	1 894 342 Ft	Békéscsaba	2 088 000 Ft	Nyíregyháza	3 549 620 Ft
Székesfehérvár	1 823 447 Ft	Tatabánya	2 067 647 Ft	Székesfehérvár	3 425 996 Ft
Szolnok	1 636 590 Ft	Nyíregyháza	2 015 000 Ft	Győr	3 115 655 Ft
Nyíregyháza	1 610 017 Ft	Szombathely	1 994 341 Ft	Veszprém	2 830 000 Ft
Veszprém	1 491 883 Ft	Salgótarján	1 964 801 Ft	Zalaegerszeg	2 634 478 Ft
Békéscsaba	1 450 000 Ft	Kecskemét	1 559 808 Ft	Salgótarján	2 501 732 Ft
Salgótarján	1 438 555 Ft	Veszprém	1 481 451 Ft	Békéscsaba	2 350 000 Ft
Kecskemét	1 335 000 Ft	Zalaegerszeg	1 159 347 Ft	Eger	2 188 260 Ft
Szekszárd	1 076 790 Ft	Szentendre	955 599 Ft	Szentendre	2 183 558 Ft
Szentendre	961 633 Ft	Szekszárd	940 791 Ft	Tatabánya	2 177 590 Ft
Eger	622 258 Ft	Eger	695 853 Ft	Debrecen	1 600 000 Ft

1995		1996		1997	
Település	Összesen (Ft)	Település	Összesen (Ft)	Település	Összesen (Ft)
Miskolc	9 351 212 Ft	Miskolc	13 041 000 Ft	Kaposvár	9 461 000 Ft
Pécs	6 844 620 Ft	Kecskemét	10 986 000 Ft	Kecskemét	9 374 000 Ft
Szombathely	6 833 377 Ft	Kaposvár	9 938 000 Ft	Szeged	8 470 000 Ft
Szolnok	5 994 913 Ft	Pécs	9 056 000 Ft	Szolnok	7 468 000 Ft
Nyíregyháza	5 848 000 Ft	Szeged	8 391 000 Ft	Miskolc	7 406 000 Ft
Kecskemét	5 445 987 Ft	Szombathely	8 067 000 Ft	Nyíregyháza	7 335 000 Ft
Szeged	4 786 120 Ft	Nyíregyháza	8 039 000 Ft	Szombathely	6 199 000 Ft
Békéscsaba	4 653 270 Ft	Békéscsaba	7 628 000 Ft	Eger	6 028 000 Ft
Kaposvár	4 131 605 Ft	Veszprém	7 528 000 Ft	Békéscsaba	5 790 000 Ft
Tatabánya	4 033 116 Ft	Szolnok	7 271 000 Ft	Szekszárd	5 751 000 Ft
Eger	3 888 917 Ft	Szekszárd	7 211 000 Ft	Tatabánya	5 386 000 Ft
Győr	3 695 000 Ft	Tatabánya	5 859 000 Ft	Pécs	5 242 000 Ft
Szekszárd	3 542 000 Ft	Eger	5 766 000 Ft	Győr	5 202 000 Ft
Székesfehérvár	3 488 366 Ft	Győr	4 910 000 Ft	Székesfehérvár	4 671 000 Ft
Zalaegerszeg	3 358 707 Ft	Salgótarján	4 909 000 Ft	Debrecen	4 668 000 Ft
Veszprém	2 790 160 Ft	Székesfehérvár	4 000 000 Ft	Veszprém	4 219 000 Ft
Salgótarján	2 607 199 Ft	Zalaegerszeg	3 876 000 Ft	Zalaegerszeg	3 573 000 Ft
Debrecen	2 200 000 Ft	Debrecen	3 705 000 Ft	Salgótarján	3 181 000 Ft
Szentendre	2 060 047 Ft	Szentendre	1 553 000 Ft	Szentendre	3 043 000 Ft

*Megyei könyvtárak listája
a kölcsönzött dokumentumok szerint, csökkenő sorrendben*

1988		1989		1993	
Település	Kölcs.köt.	Település	Kölcs.köt.	Település	Kölcs.köt.
Miskolc	897 142	Miskolc	915 538	Miskolc	458 114
Szeged	865 289	Szeged	822 062	Szeged	447 181
Debrecen	753 835	Debrecen	690 984	Győr	363 403
Pécs	530 208	Pécs	518 797	Szombathely	281 938
Győr	506 299	Győr	508 842	Debrecen	237 511
Kaposvár	434 772	Szombathely	451 233	Pécs	236 701
Kecskemét	431 515	Székesfehérvár	425 438	Eger	236 575
Szombathely	429 433	Kecskemét	425 189	Nyíregyháza	206 382
Székesfehérvár	398 024	Kaposvár	396 994	Székesfehérvár	205 094
Nyíregyháza	319 264	Nyíregyháza	319 325	Salgótarján	198 304
Szolnok	300 969	Tatabánya	275 200	Kaposvár	167 377
Zalaegerszeg	295 008	Szolnok	266 368	Szolnok	162 464
Tatabánya	266 701	Salgótarján	237 452	Szekszárd	154 430
Eger	213 698	Eger	189 730	Kecskemét	152 639
Veszprém	190 136	Békéscsaba	186 809	Békéscsaba	146 750
Békéscsaba	187 995	Veszprém	168 191	Veszprém	142 694
Salgótarján	157 856	Zalaegerszeg	154 910	Tatabánya	139 639
Szekszárd	152 331	Szekszárd	134 522	Zalaegerszeg	107 313
Szentendre	66 260	Szentendre	80 901	Szentendre	84 244

1995		1996		1997	
Település	Kölcs.dok.	Település	Kölcs.köt.	Település	Kölcs.köt.
Szeged	499 700	Szeged	717 103	Szeged	906 322
Miskolc	482 540	Miskolc	484 377	Miskolc	485 724
Győr	303 994	Nyíregyháza	401 504	Nyíregyháza	431 562
Eger	302 373	Kaposvár	382 031	Kaposvár	382 554
Szombathely	301 386	Szombathely	363 259	Pécs	381 067
Pécs	286 807	Pécs	351 209	Eger	355 375
Debrecen	278 278	Győr	287 239	Szombathely	325 884
Szolnok	268 619	Eger	265 367	Kecskemét	316 814
Kaposvár	183 911	Székesfehérvár	228 991	Győr	287 150
Kecskemét	167 203	Békéscsaba	223 735	Székesfehérvár	222 238
Nyíregyháza	166 957	Kecskemét	212 368	Szekszárd	202 488
Békéscsaba	163 325	Veszprém	208 076	Salgótarján	164 139
Tatabánya	162 722	Szekszárd	182 339	Veszprém	163 850
Szekszárd	160 005	Salgótarján	168 556	Szolnok	153 593
Salgótarján	149 157	Szolnok	164 813	Zalaegerszeg	142 771
Veszprém	143 358	Tatabánya	159 369	Tatabánya	135 201
Zalaegerszeg	139 026	Debrecen	134 481	Debrecen	123 271
Szentendre	98 886	Zalaegerszeg	131 154	Békéscsaba	106 929
Székesfehérvár	33214 ***	Szentendre	94 001	Szentendre	106 255

*** Itt egy számjegy biztosan lemaradt a TEKÉ-ben!

Megyei könyvtárak listája az elhasználódási index szerint, csökkenő sorrendben
 Elhasználódási index: kölcsönzött állományegység/helyben lévő állomány

1988		1989		1993	
Település	Elhasználódási index	Település	Elhasználódási index	Település	Elhasználódási index
Debrecen	1,00	Debrecen	1,3	Debrecen	1,20
Kecskemét	1,20	Szombathely	1,2	Eger	1,20
Kaposvár	1,20	Kecskemét	1,1	Győr	1,10
Szeged	1,10	Kaposvár	1,1	Miskolc	0,90
Szombathely	1,10	Szeged	1,0	Szombathely	0,90
Miskolc	0,90	Miskolc	1,0	Szeged	0,80
Győr	0,90	Győr	0,9	Salgótarján	0,80
Zalaegerszeg	0,90	Székesfehérvár	0,9	Pécs	0,70
Eger	0,90	Pécs	0,8	Nyíregyháza	0,70
Pécs	0,80	Nyíregyháza	0,8	Székesfehérvár	0,70
Nyíregyháza	0,80	Eger	0,8	Békéscsaba	0,70
Székesfehérvár	0,80	Salgótarján	0,8	Szekszárd	0,70
Békéscsaba	0,70	Békéscsaba	0,7	Veszprém	0,60
Szolnok	0,60	Zalaegerszeg	0,7	Kecskemét	0,50
Tatabánya	0,60	Szolnok	0,6	Tatabánya	0,50
Veszprém	0,60	Tatabánya	0,6	Kaposvár	0,50
Salgótarján	0,60	Veszprém	0,5	Zalaegerszeg	0,50
Szekszárd	0,60	Szekszárd	0,5	Szentendre	0,50
Szentendre	0,40	Szentendre	0,4	Szolnok	0,40

1995		1996		1997	
Település	Elhasználódási index	Település	Elhasználódási index	Település	Elhasználódási index
Eger	1,40	Pécs	1,10	Eger	1,40
Debrecen	1,35	Eger	1,10	Nyíregyháza	1,10
Miskolc	0,90	Nyíregyháza	1,00	Pécs	1,00
Pécs	0,90	Miskolc	0,90	Szeged	1,00
Győr	0,90	Kaposvár	0,90	Szentendre	1,00
Szombathely	0,90	Békéscsaba	0,80	Miskolc	0,90
Szeged	0,80	Szeged	0,80	Kaposvár	0,90
Szolnok	0,70	Székesfehérvár	0,80	Székesfehérvár	0,80
Békéscsaba	0,70	Győr	0,80	Kecskemét	0,70
Szekszárd	0,70	Szombathely	0,80	Szekszárd	0,70
Nyíregyháza	0,60	Szekszárd	0,70	Szombathely	0,70
Tatabánya	0,60	Veszprém	0,60	Veszprém	0,70
Kaposvár	0,60	Salgótarján	0,60	Győr	0,60
Veszprém	0,60	Tatabánya	0,60	Salgótarján	0,60
Zalaegerszeg	0,60	Szentendre	0,60	Zalaegerszeg	0,60
Salgótarján	0,60	Zalaegerszeg	0,50	Debrecen	0,50
Szentendre	0,60	Debrecen	0,50	Tatabánya	0,50
Kecskemét	0,50	Kecskemét	0,50	Békéscsaba	0,40
Székesfehérvár	0,10	Szolnok	0,40	Szolnok	0,40

Megyei könyvtárak listája a kopásindex szerint csökkenő sorrendben
 Kopásindex: kölcsönzött állományegység/beszerzett állományegység

1988		1989		1993	
Település	Kopásindex	Település	Kopásindex	Település	Kopásindex
Szeged	31,00	Szombathely	35,30	Eger	42,50
Eger	28,90	Szeged	31,80	Győr	41,50
Kaposvár	25,00	Miskolc	29,10	Debrecen	36,80
Debrecen	23,80	Eger	28,50	Pécs	27,90
Miskolc	23,40	Debrecen	28,30	Szeged	26,20
Kecskemét	23,30	Székesfehérvár	22,00	Veszprém	26,20
Szombathely	19,60	Nyíregyháza	21,80	Salgótarján	25,60
Székesfehérvár	18,90	Zalaegerszeg	21,80	Székesfehérvár	25,40
Nyíregyháza	15,40	Kaposvár	21,30	Szombathely	25,40
Szekszárd	15,30	Pécs	20,90	Békéscsaba	23,50
Békéscsaba	14,70	Győr	17,60	Miskolc	22,50
Pécs	13,80	Kecskemét	17,60	Tatabánya	22,40
Szolnok	12,70	Békéscsaba	17,50	Szentendre	19,70
Győr	11,30	Szolnok	15,30	Nyíregyháza	18,70
Zalaegerszeg	11,20	Salgótarján	13,60	Szolnok	17,50
Salgótarján	9,70	Veszprém	12,80	Zalaegerszeg	17,50
Veszprém	9,50	Szekszárd	12,10	Szekszárd	17,20
Tatabánya	7,20	Tatabánya	11,90	Kaposvár	13,20
Szentendre	6,10	Szentendre	9,10	Kecskemét	9,50

1995		1996		1997	
Település	Kopásindex	Település	Kopásindex	Település	Kopásindex
Győr	60,40	Szeged	56,00	Salgótarján	82,40
Eger	57,70	Szentendre	50,60	Szeged	54,70
Debrecen	46,90	Győr	47,50	Eger	49,70
Pécs	41,80	Székesfehérvár	45,70	Nyíregyháza	48,30
Szentendre	40,20	Pécs	42,40	Pécs	38,60
Szeged	38,20	Eger	38,00	Miskolc	35,20
Zalaegerszeg	30,50	Nyíregyháza	37,50	Székesfehérvár	32,40
Kaposvár	29,20	Kaposvár	35,70	Szentendre	32,10
Miskolc	29,00	Szekszárd	34,20	Szekszárd	31,80
Tatabánya	27,90	Szombathely	32,30	Veszprém	31,20
Veszprém	27,90	Miskolc	31,80	Kaposvár	30,30
Salgótarján	27,40	Tatabánya	31,20	Győr	28,00
Szolnok	25,20	Veszprém	29,10	Zalaegerszeg	26,60
Szekszárd	23,60	Zalaegerszeg	25,20	Kecskemét	25,60
Szombathely	23,50	Salgótarján	21,20	Szombathely	25,40
Nyíregyháza	22,50	Szolnok	21,00	Tatabánya	23,80
Békéscsaba	14,90	Békéscsaba	16,80	Szolnok	16,90
Kecskemét	13,90	Kecskemét	12,20	Debrecen	13,80
Székesfehérvár	6,70	Debrecen	2,20	Békéscsaba	10,90

*A kötelezpéldányok számának csökkenése miatt
a megyei könyvtárak számára
a könyvtári dokumentumbeszerzéshez nyújtott támogatás
1998.*

	Megyei könyvtárak:	Támogatás
1	Bács-Kiskun	1 000 000 Ft
2	Baranya	700 000 Ft
3	Békés	700 000 Ft
4	Borsod	1 000 000 Ft
5	Csongrád	700 000 Ft
6	Fejér	1 300 000 Ft
7	Győr-Sopron	500 000 Ft
8	Hajdú-Bihar	500 000 Ft
9	Heves	300 000 Ft
10	Komárom	500 000 Ft
11	Nógrád	300 000 Ft
12	Pest	1 000 000 Ft
13	Somogy	1 200 000 Ft
14	Szabolcs-Szatmár	300 000 Ft
15	Szolnok	700 000 Ft
16	Tolna	500 000 Ft
17	Vas	1 800 000 Ft
18	Veszprém	300 000 Ft
19	Zala	500 000 Ft
	Összesen:	13 800 000 Ft

99 2000
mll mll
3 3
1,7 1,7
2 2
3 3
2 3
2,5 2,5
1,5 1
2 1,5
1,7 1,5
2 1,5
1,5 1
2,5 2
2,5 3
1,5 1
2 2
1,5 1,5
3,4 3,5
1,4 1,5
2 1,5

Mire jó a német nyelv a könyvtárosnak?

*Beszámoló a Deutsch für Informationsvermittler
szemináriumról (1999. szeptember 20–24.)*

Mielőtt magáról a szemináriumról esne szó, hadd mondjam el, hogy a címben feltett kérdés természetesen költői. Hogy mégis kérdésként merülhet fel, talán legjobban egy anekdotikus történettel illusztrálhatom.

Norvégiában járván vendéglátóim kézről-kézre adtak. Egyik nap közölték velem, a mindenki számára szétküldött adatlapomról tudják, németül is beszélek. A következő beszélgető partnerem német anyanyelvű lesz, tehát hasznosíthatom ezt a tudásomat. Mikor a német származású kolléganőnek elmagyaráztam, hogy közel két hete angolul beszélek mindenkivel, tehát lehet, hogy a kommunikáció akadozni

fog, a következőket válaszolta: Nagyon régen volt már alkalmam németül beszélni, ráadásul a szakmai terminológiát sem tudom eléggé jól anyanyelvemen, tehát legjobb lesz, ha angolul beszélünk.

Azt hiszem, a történet önmagáért beszél. Ennek ellenére vagy éppen ezért (?) nagy örömmel vettem részt az Österreichisches Ost- und Südeuropa-Institut, Kommission für Informationswesen által rendezett szemináriumon, amelynek házigazdája a pozsonyi egyetemi könyvtár volt.

Gyorsan tegyük hozzá, hogy alapjában véve könyvtárosoknak szóló német szaknyelvi tanfolyamon vettünk részt a közép- és kelet-európai térség több országából jött kollégákkal.

A tárgyaló témák egyaránt érintették a könyv útját egy tudományos könyvtárban, a könyvtárak és könyvtárosok nemzetközi szervezeteit, valamint a könyvtárosképzést.

A tanfolyam vezetője Gerhard Silvestri (Österreichische Gesellschaft für Geschichte der Informatik) volt. Az ő rendkívüli tudása nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a tanfolyam ne csupán az előadó monológja maradjon. Ugyanis a rendelkezésre álló rövid idő nem tette lehetővé a hallgatóság nagyobb mértékű bevonását. Csupán csak az előadó egy-egy kérdésére érkezett hol határozott, hol tétova válasz. Gerhard Silvestri úgy tudta fűszerezni előadását történeti adalékokkal, hogy a múlt nem hogy terhelően hatott volna, hanem hozzásegített a mélyponthoz való átlendüléshez. Persze az sem „ártott”, hogy az előadó jól követhető beszédtempóban adta elő az osztrák hivatali nyelv sajátosságait is jól tükröző német nyelvű mondanivalóját.

Hogy mégis „igazi” szeminárium legyen a rendezvény, Ivan Kanič, a ljubljanei Nemzeti és Egyetemi Könyvtár munkatársa megismertette a résztvevőket a Multilingual Dictionary of Library Terminology nemzetközi projekttel (URL-je: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>), amelyről azt is megtudhattuk, hogy immár magyar résztvevője is van: az OSZK KMK. A pozsonyi napok után rövid látogatást tettünk Bécsben a következő két intézményben: Österreichische Nationalbibliothek, Sozialwissenschaftliche Dokumentationstelle der Kammer für Arbeit und Angestellte in Wien.

Befejezésül még egy anekdotaszerűség. Néhány évvel ezelőtt Németországban némi belső sértődöttséggel fogadtam, amikor megkérdezték, beszélek-e németül. Pedig a kérdés csupán némileg pontatlan volt. Idén, Ausztriában már teljesen érthető formában kérdezték: külföldi lévén németül vagy angolul beszélgetünk?

Koltay Tibor

„Érzelmes utazás”
 Fejtő Ferenc és Kabdebó Tamás
 irodalmi munkássága körül

*Mit ér(het) az ember,
 ha magyar frankofon vagy magyar anglofon író?*

Két nemzetközileg elismert, külföldön élő magyar író-történész és író-publicista-könyvtáros nem mindennapi korjelzőjének kötetéről szólok. Lehetett volna recenzíós formát használni, de mindkét személyiség eddigi és várható jövőbeni tevékenysége szélesebb körű áttekintést és ismertetést kíván. A címben jelzett „Érzelmes utazás”-t Fejtő egyik háború előtt megjelent kötetének címéből kölcsönöztem, jelezve egyben baráti elfogultságomat is a két főszereplő iránt. Különböző időkben és körülmények között ismerkedtem meg előbb az Írországbán élő Kabdebó Tamással, később pedig a Párizsban az évtizedek során több funkciót is viselt (szerkesztő, egyetemi tanár, publicista) Fejtő Ferencel. Mindkettővel pedig – jószerencsémre – a barátság mellett munkakapcsolat is kialakult.

Fejtő Ferenc (F. F.) 1999-ben töltötte be 90. életévét, az Akadémia dísztermében nemzetközi „hommage” ünnepelte ezt meg, míg Kabdebó Tamás (K. T.) ugyanez évben vonult nyugdíjba könyvtárigazgatóként (St. Patricks College, Maynooth), és jelent meg félévszázados munkásságának bibliográfiája. Ezt a két alkotót – az egyik magyar frankofon, a másik magyar anglofon – főleg az kapcsolja össze, amint a továbbiakból tételesen kiténik, hogy a sok évtizedes távollét ellenére magyar írók maradtak. F. F.-nek már a 30-as évek második felében el kellett hagynia Magyarországot (az közismert, hogy József Attilával együtt szerkesztette a „Szép Szó”-t), míg K. T. 56-ban hagyta el az országot. Magyar alkotókként sokat publikáltak, mivel azonban olvasóik tekintélyes része idegen ajkú volt, tehát azokon a nyelveken szóltak, amelyeken kibontakozott irodalmi tevékenységük. Mindkettő politikai okok miatt hosszú ideig „persona non grata” volt Magyarországon, ezért könyvtáraink minden bizonnyal csak az utóbbi tíz esztendőben láthatták el olvasóikat magyar kiadásban kiadott műveikkel. Ami pedig az országba került korábban, akár magyar, akár idegen nyelveken, többnyire „zárt anyag” volt. Az elmondottakat kiegészítve: összekapcsolja őket még **József Attila**, akinek, mint említettem, F. F. szerkesztőtársa volt, míg K. T.-nek két kötete szól angolul a költőről.

Szétfeszítené a folyóiratot a részletes ismertetés műveikről, ezért a vázlatos tájékoztatás egy-egy ünnepi kötetükről szól (kiegészítve K. T. -nak a bibliográfia után közvetlenül megjelent 3 kötetével). A 90 éves F. F. rendkívül értékes kéziratgyűjteményéről, amely ugyan még feldolgozatlanul a **Károlyi-Alapítvány** fehérvárcsurgói kastélyába került, önálló fejezetben szólok. Nem hagyhatom azonban idézés nélkül már itt a Jean Daniel főszerkesztőnek a *Nouvel Observateur* c. francia

magazinban közreadott cikkét (87. 11. 26. old.), amelyben De Gaulle-t idézi, aki 78 éves korában a korról és az alkotásról szól.¹ Nos, F. F. példája bizonyító erejű. Mindkét alkotó magyar volta mellett „szellemi világcsavargó” nyelvileg és területileg egyaránt (K. T. például könyvtárat igazgatott Angol-Guineán is). Hogy hány országban jelentek meg munkáik, valószínűleg maguk sem tudják pontosan. De lássuk most egyenként is őket.

Fejtő Ferenc-irodalom

A tiszteletére kiadott „Hommage à Fejtő” c. kötetet (Világosság, 1999. 307 old.) 44 tagú nemzetközi szerzői gárda fémjelzi. Egyaránt található köztük Nobel-díjas író: Czeslav **Milosz**, nagyhirű Közép-Európa szakértő publicista, mint Paul **Lendvai** (Bécs) és a humán- és társadalomtudományok s a közélet képviselői. Jónéhány, a világ baloldali és liberális szellemű értelmiségijének neveivel találkozni a kötetben anélkül, hogy közvetlenül a politikáról lenne szó. A szép számú magyar szerző közül megemlítem **Esterházy** Pétert, **Kertész** Imrét, **Kosáry** Domokost, **Pomogáts** Bélát, hogy csak néhány nevet ragadjak ki. A kötet megjelenését támogatta a NKÖM, a Soros Alapítvány és mások.

A kötet bibliográfiája két fejezetet tartalmaz:

I. Magyar nyelven megjelentek,

II. Franciául és olaszul (és más idegen nyelveken) kiadottak.

Az 1989 utáni művek főleg franciából történt fordítások.² Külön kell megemlékezni „**A népi demokráciák története I–II.**” immár klasszikusnak tekinthető kötetéről, amely **37 idegen nyelvű kiadást** ért meg, amihez magyar szerző hasonló elterjedtségű munkájára aligha találni példát. A magyar kiadás³ utószavát Kosáry Domokos írta. Lehetne még sorolni az utóbbi években megjelent munkákból „**A borkóstoló**”-t (Belvárosi kiadó. 1996.), a „**II. József**”-et (Atlantisz Kiadó). Jean-Paul **Sartre** írt előszót a „La tragédie hongroise”-hoz (1956. Horay), **Nagy** Imre portréját pedig 1957-ben jelentette meg.⁴ Ha tartalmilag csoportosítanánk a kötetet, a következő címszavak adódnak: Tabula gratulationis, Magyarország, Európa–Közép-Európa, Kommunizmus–Szociáldemokrácia.

A fentiekben említettek, ha nem is „bor”-, de talán Fejtő Ferenc-kóstolóként értelmezhetők, az európai szellemi csatlakozás egyik testet öltött formájaként.

Fejtő-gyűjtemény a kastélyban

Valamilyen furcsa és ellentmondásos asszociáció folytán a „Fejtő Ferenc-gyűjtemény a kastélyban” a „csizma az asztalon” című mondást juttatta eszembe. Miről is van szó valójában? Igazi **könyvtári csemegéről**. Hogy miből áll ez a csemege, ahhoz előbb meg kell ismerni az előzményeket és a jövődöbéli könyvtári kutatás helyszínét.

A **Károlyi Alapítványról**⁵ (1994) van szó, amely megkapta az állami tulajdont képező fehérvárúrsurgói (Fejér megye) Károlyi-kastélyt, az egyik legjelentősebb magyar műemlék-kastély épületegyüttest 99 évi kezelésre az államtól és bizonyos segítséget a helyreállításhoz. Egyike az **elsőknek az erre a célra összeállított** műemlékvédelmi programok közül. Az 1884-ben épült neoklasszicista stílusú,

6200 m² lakható területtel bíró, kiemelt védelmet élvező és fokozatosan restaurálandó kastély lesz az otthona az **Európai dokumentációs, kutató és továbbképző központnak**, amelynek tervét az UNESCO a „kulturális világörökség évtizedének” emblémájával tüntette ki 1995-ben. Az intézmény a magyar–európai kapcsolatok kutató és képző helye benlakásos rendszerrel. Tiszteletbeli elnöke **dr. Habsburg Ottó**, és számos közéleti, tudományos személyiség vállalt védnökséget felette és a részvételt a kuratóriumában. A Károlyi Alapítvány tagja a Kulturális Találkozó Központok Európai Hálózatának, továbbá a „Közép-európai Kastélyok útja” Franciaországban létrejött programnak. (F.I. P.E.)

A kutatóközpont szakirodalmi alapja pedig Fejtő Ferenc gyűjteménye, amely 6 ezer könyvből, hatalmas, még fel sem mérhető mennyiségű kéziratokból, levelekből és egyéb kutatásra alkalmas dokumentumokból áll, amelyek nagyrésze már Fehérvárurgón található bizonyos nyers előrendezésben. 92 konténerben, mind-egyikben 6 doboznyi archív anyaggal érkezett a Fejtő Ferenc gyűjtemény. Ez nagyjából a következőkből áll (Károlyi Györgyné közlése):

1. kéziratok, jegyzetek 1948-tól;
2. nyomdai korrektúrák (könyvekről);
3. naplószerű (Tagebücher) személyes feljegyzések és noteszok;
4. levelezés;
5. sajtókivágatok 1948-tól elsősorban Közép-Európáról, de az egész világról is, AFP (a francia MTI) és más híryanagok, kronológiák;
6. a Fejtő Ferencnek bírálatra küldött tézisek és nem publikált dolgozatok;
7. a Fejtő Ferenc sajtóarchívum.

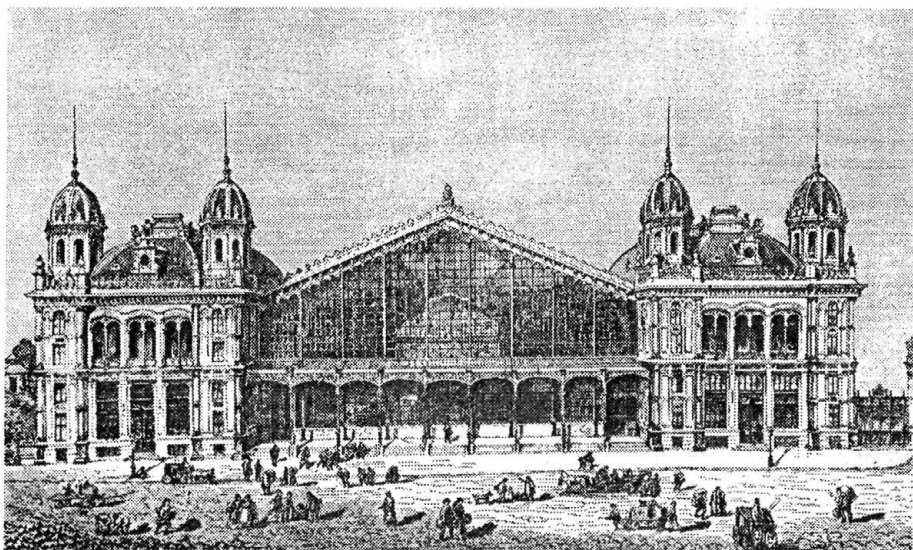
Külön megemlítendő a minden bizonnyal kivételes értéket képviselő 4. sz. alatti levelezés, ami nemzetközileg is számos jelentős értékeléssel, adattal gazdagíthatja jelenkori történeti és irodalmi ismereteinket.

Készülnek a kutatói vendégszobák (10), az olvasóterem, a pinceraktárak, és mozgásban a restaurálás, hogy minél hamarabb megkezdődhessenek a kutatások, amelyek előfeltétele a Fejtő Ferenc gyűjtemény, amelyhez feldolgozó szakembert keresnek. Nos, mind a nemzetközi történeti kutatások, mind a Fejtő Ferenc életmű-feldolgozás rendkívüli információs terepének ígérkeznek a felsorolt feladatok.

Kabdebó-irodalom

Ha a Fejtő Ferenc gyűjtemény csemegéje lehet könyvtárosoknak, némileg más megközelítésből ugyanez vonatkozik a „**Kabdebó Tamás munkásságának ötven éve**” című bibliográfiában (összeállította **Kórász Mária**, Bp. 1999. Argumentum. 140 old.) tükrözött tevékenységre.

A **948 tételből** álló jegyzék már csak számszerűsége miatt is imponáló. Valószínűleg nemcsak magyar, de nemzetközi szinten is nehezen található olyan könyvtáros szerző, akinek munkássága nemcsak szakmailag, hanem kiterjedtségében (tematikailag) és nyelvileg annyira átfogó volna, mint Kabdebó Tamásé. A szívügy: a magyar irodalom művelése és a könyvtárosság mindmegannyi vonatkozásáról írott publikációi tükrözik az író-könyvtáros kiapadhatatlan szellemi érdeklődését és energiáját. Kitűnő munkát végzett ennek bibliográfiai megjelenítésére **Kórász Mária** szegedi könyvtáros. Az ezerhez közelítő tételek kronologikusan tago-

lódnak 1949-től 1998-ig. A kötet átfogja mind a szerzőtől megjelent, mind a róla szóló írásokat. Példaszerű mutató segíti az eligazodást, a tételek egy része annotált, illetőleg részletes leírásokat tartalmaz.

A bibliográfia egyszerre tükrözi a szerző irodalmi, történeti, politikai, kritikai érdeklődését és szervezési készségét, ami meglehetősen ritkán jár együtt a humán képzettséggel és tevékenységgel. A szervezési készség egyaránt vonatkozik könyvtáros pályaképére és közvetlen irodalmi szerzői munkásságára – gondoljunk pl. antológiák létrehozására. Rendkívül jelentős a magyarsággép külföldi megismertetése főleg angol és ír nyelven. Ennek illusztrálása az 1982. évi 935-ös tétel: a *Transsylvaniai Folk Ballads*, amelynek ő volt az egyik szerkesztője. Sokat tett azonban a régi és korabeli magyar szerzők munkáinak megismertetése érdekében angol nyelvű irodalmi és könyvtári szakfolyóiratokban is. És megfordítva: számos külföldi, főleg angolszász írás magyar nyelvű recenzálására vagy közreadására vállalkozott. Ilyen például az 1988 évben közreadott (ld. a 937. tételt) „**Történelmi költők antológiája**”, amelyet válogatott, szerkesztett és részben fordított. A hazai és külföldi könyvtárak ismertetése sem hiányzik. Jó példa rá az 1988-ban az MTA Könyvtára önálló épületének megnyitása alkalmából készült képes album, amelynek angol nyelvű összefoglalóját ő maga fordította. Angol nyelvű irodalmi fordításai közül külön kell szólni József Attila verseinek fordításáról⁶, ami egyik szívügyének tekinthető, és amelynek értékét 1996-ban a **Füst Milán Fordítói Alapítvány** a kétévenként kiadott nagydíjjal ismerte el (ld. a 803. tételt). És amint a **Gara-féle** franciául kiadott magyar irodalmi antológia, egy másik világnyelven tette hozzáférhetővé költészetünket a **The Poetry of Hungary** (Kabdebó Tamás, **Makkai** Ádám és **Tábori** Pál szerkesztésében), amely 90 versfordítást tartalmaz **Buday** György illusztrációival, jóllehet ez az antológia csak xerox kiadásban készült 200 példányban (de ennek külön története van). Végül, de nem utolsó sorban említhetjük meg a prózai *capo d’operának* tekinthető, 1998-ban kiadott **Danubius-Danubia** folyamregényt (Bp. Argumentum. 813 old.).

Könyvtári, szótárszerkesztői nyagarányú szakirodalmi tevékenységére terjedelmi okokból nem térek ki, remélve, hogy a bibliográfia magyar könyvtárban is hozzáférhető.

Következtetés

E talán némileg hosszúra kerekedett „Érzelmes utazás” olvasói feltehetően egyetértének a cikk szerzőjével: a nyelvileg rendkívül korlátozott magyar humán és társadalomtudományi kultúrának és tudománynak minél több Fejtő Ferencre és Kabdebó Tamásra volna szüksége.

Jegyzetek

- 1) De Gaulle szerint egy ember megítélése csak gondolatainak és tetteinek függvénye, nem pedig életkorának. Többek között idézi: Szophoklész 90 évesen írta Oidipuszát, Michelangelo 80-on felül még dolgozott a Sixtus-kápolnán, Tizián a „Lepantói csatát” 95 évesen festette.
- 2) Az 1982 előtti publikációk meglehetősen teljes jegyzékét tartalmazza Agárdi Péter könyve, az „Értékrend és kritika. Fejtő Ferenc irodalomszemlélete a 30-as években” (Gondolat, 1982), továbbá nem hagyhatom ki a közleményem címéhez tartozó „Érzelmes utazás” (Pantheon. 1937) c. kötetet.
- 3) Magvető–Magyar Füzetek 1991. Eredeti francia kiadása: Histoire des Démocraties populaires. Paris. 1952. Seuil.
- 4) Un communiste qui a choisi le peuple. (Egy, a népet választó kommunista.) Paris. Plon. 1957.
- 5) Gróf Károlyi József (1884–1934) emlékére alapította a Párizsban élő Károlyi György, akinek felesége, Edzard Angelica okleveles levéltáros, a Fejtő-gyűjtemény kezelője. Az Alapítvány címe: Károlyi Kastély, Fehérvárcsurgó, Petőfi u. 2. Tel/fax: (22) 426-003.
- 6) József Attila. Poems and fragments. Ed. and intr. T. K. Argumentum–Cardinal Press. 159 old. A kötetben Szabolcsi Miklós írása is J. A.-ról. Számos remekbe sikerült fordítás található benne. Ide kell még számítani az 1987-es impresszummal kiadott Attila József „Can you take on this awesome life?” c. kötetet (Argumentum–Cardinal Press, 220 old.). Kabdebó Tamás: Történetesen 26. Ugyanennyi esztendő ki-be és elbeszéléseiből. Belvárosi Kiadó. 1999. 24 p.

Rózsa György

Beszámoló az utrechti konferenciáról

*Az európai kulturális örökség digitalizálása
Termékek – elvek – technikák
1999. október 21–23.*

Ezen a néhány szeles, hűvös, október végi napon 25 európai és Európán túli ország több mint 120 könyvtárosa és informatikusa gyűlt össze Hollandia egyik legszebb városába, hogy az európai kulturális örökség digitalizációjáról tanácskozzon, ismereteket cseréljen. A szervezők első ízben az európai digitalizációs projekteket szerették volna bemutatni az e területen túlnyomó többségben lévő amerikai projektek mellett.

A konferencia résztvevői – viszonylag kis létszámuk ellenére – Európa legtöbb országát képviselték. Öröndetes, hogy Nyugat-, Észak- és Dél-Európa országai mellett voltak itt néhány közép-kelet-európai országból is: Csehországból, Lengyelországból, Szlovákiából és Horvátországból. Talán tapasztalatgyűjtés végett néhány Európán kívüli országból is érkeztek vendégek: az USA-ból, Izraelből, sőt Dél-Afrikából is.

Catherine Lupovici, a Francia Nemzeti Könyvtár digitalizációs programjáról tartott részletes beszámolót. Ez már 1992-ben elkezdődött, párhuzamosan egy új épület és információs rendszer kialakításával. Digitális gyűjteményük 86 000 – eredetileg nyomtatott – könyvet, 250 000 képi file-t és több órányi hanganyagot tartalmaz. Egy enciklopédikus francia könyvtár létrehozását tűzték ki célul különös tekintettel a régi vagy nehezen hozzáférhető dokumentumokra. A digitalizálás még jóval az Internet robbanása előtt megkezdődött. Az elektronikus állomány nagyobbik része csak helyben dedikált munkaállomásokon elérhető. A használat a képernyőn való olvasást vagy a nyomtatást jelenti. A digitális dokumentumok néhány megszokott szempont szerint (pl. cím, szerző, kiadó) visszakereshetők vagy böngészhetők. A dokumentumokat képi (images) formában, TIFF vagy PDF formátumban tárolják. A digitalizálás arányosan foglalja magába a különböző tudományterületek dokumentumait. A könyvtár szerződéseket kötött különböző kiadókkal azok kiadványai digitalizálásának, felhasználásának engedélyezésére. Közvetlenül azonban nem kapnak dokumentumokat elektronikus formában a kiadóktól. A francia kiadók többsége még nagyon konzervatív ebben a tekintetben – mesélte az előadó – és bizalmatlanok az Internettel, az elektronikus kiadással szemben az állomány kisebbik, public domain része 1997-től már nyilvánosan is elérhető a Gallica Web szerveren. (URL: <http://gallica.bnf.fr>)

Anne-Emmanuelle Cleulemans (Université catholique de Louvain) és Frans Wiering (Utrecht University) a „Thesaurus musicarum italicorum”-ról tartottak előadást és bemutatót. Vállalkozásuk lényege, hogy az 1650 előtti olasz zene teljes

corpusát digitalizálni fogják a kéziratoktól kezdve a kottáig. A munka azonban nemcsak a különböző művek valamilyen formátumban való digitalizálását jelenti.

1997-ben jelent meg a projekt első kiadványaként az a CD-ROM, amely Gioseffo Zarlino műveit tartalmazta. A szövegek feldolgozása SMGL alapon történt. Ez a technológia lehetővé tette, hogy a szerző egy művének – kéziratának – több, eltérő korabeli kiadását is rögzítsék úgy, hogy az fejlett eszközökkel összevethető, összehasonlítható legyen. Lényegében nem rögzítették külön-külön mindegyik kiadást, hanem csak a legutolsót és egyes SGML tag-ekkel jelölték, hogy a szöveg mely részei melyik kiadásban fordultak elő. Ennek alapján a megjelenítő program képes az egyes kiadásokat külön vagy együtt, a szövegváltozatokat más-más színnel jelölve megjeleníteni. A részletes SGML kódolás természetesen összetett keresésre is lehetőséget biztosított, pl. különböző névváltozatok esetén is megtalálja egy adott kortárs nevének összes előfordulását a szövegben.

A kéziratokban vagy mellettük korabeli kották is találhatóak, amelyek nemcsak megtekinthetők képi file formátumban, hanem MIDI file-ként a zene meg is hallgatható.

A vállalkozás jól szemléltette annak a lehetőségnek egy részét, hogy a digitalizálás milyen többletet képes adni a szövegek egyszerű elektronikus rögzítése mellett, hogy a tudományos kutatás egy-egy téma dokumentumait sokkal komplexebben dolgozhatják fel, mint hagyományos kiadásban. A CD-ROM mellett más Webes, Internetes megjelenítést is terveznek, ez azonban még fejlesztés alatt van. (URL: <http://candl.let.uu.nl/research/tmi/main.htm>)

Michael Pidd (University of Sheffield) egy másik példáját mutatta be annak, hogy a dokumentumok digitalizálása milyen lehetőségeket rejt magában a tudományos kutatók számára. A számítógépet a textuális kutatás szolgálatába állítva egy 15. századi angol művet, a Canterbury Meséket digitalizálták. A mű csak 84, korabeli kéziratban maradt fenn, és ennek alapján megpróbálták válaszolni arra az alapvető kérdésre, hogy mi is lehetett az eredeti mű. A különböző szövegváltozatokat képi és szövegformában is számítógépre vitték, majd SGML kódolással dolgozták fel. Ily módon fejlett eszközökkel tudták elemezni nemcsak a különböző szövegváltozatok eltérését, de a korabeli angol nyelv grammatikai szabályait, állapotát is.

A szöveg feldolgozása során nyert tapasztalatok, kifejlesztett technológiák, programok más, hasonló esetekben is a kutatók rendelkezésére állhatnak majd.

A munka eredménye ugyancsak CD-ROM-on jelent meg, amely jó szolgálatot tesz a visszajelzések alapján a tudományos kutatók számára. A projekt 1986-ban kezdődött, és az első CD-ROM-ot 1996-ban adták ki. (The Humanities Research Institute URL: <http://www.shef.ac.uk/uni/academic/D-H/hri> – The Canterbury Tales Project URL: <http://www.shef.ac.uk/uni/projects/ctp/index.html>)

Bas Savenije (Utrecht University Library) előadása a könyvtári szolgáltatások fejlődését tekintette át az új informatikai kihívások kapcsán, kitérve a digitalizáció tendenciájára, értelmére, hasznára.

Az új informatikai környezetben megváltoznak a könyvtári szolgáltatások, a könyvtári magatartás, a stratégiai célok is. A gyűjteménygyűjtés mellett egyre nagyobb jelentőséget kap az információkhoz való hozzáférés biztosítása, pl. az online előfizethető elektronikus folyóiratok esetében. A korábban helyi olvasók

egy része online „userre” válik, az egyetemi hallgatók, oktatók már a saját szobáikból is hozzáférhető információs szolgáltatásokat igényelnek. Ebből következik, hogy az információs források felhasználásának ismereteit egyre inkább be kell építeni az egyetemi oktatásba is.

Az információs váltás kihatással van a tudományos kommunikációra is. Egyre nagyobb szerepet kapnak a távolról is elérhető digitális archívumok, és a könyvtáraknak támogatniuk kell az elektronikus publikálást is. A hagyományos információs lánc sokkal komplexebbé válik, amelyben a könyvtár szerepe már korántsem olyan evidens, mint eddig. A digitalizálás kétségtelenül nemcsak fontossá, de hasznossá is válik a könyvtári politikában. Felgyorsul a dokumentumok szolgáltatása, az elektronikus dokumentumok visszakereshetővé válnak, és a szövegek feldolgozásának az eddig nem ismert módja gazdagíthatja azok felhasználását. A digitalizált dokumentumok révén a könyvtárak raktári helyet takaríthatnak meg, megőrizhetik kulturális örökségünket a fizikai romlás veszélye ellenére.

Ezekből következően az egyik alapvető kérdés a digitalizálás folyamán a „mit digitalizáljunk” kérdése. A digitalizálandó dokumentumok kiválasztását szorosan az oktatási, tudományos igényekkel kapcsolatban kell elvégezni, összehangolva az oktatási programmal. Lényeges szempont továbbá, hogy a tudományos kutatásban olyan szövegeket kell előnyben részesíteni, amelyek digitalizálása gazdagíthatja azok kutatását, tudományos elemzését. A kulturális örökség szempontjából fontos dokumentumok digitalizálását kormányzati szinten kell ösztönözni és főként finanszírozni. A könyvtáraknak elsősorban a közvetlen felhasználóik igényeit kell elsőbbségben részesíteni.

Franz Klaproth (Göttingen Digitalization Center) a Göttingeni Egyetemi Könyvtáron belüli digitalizációs projektekről és munkákról számolt be. 1996-ban hozott létre a Német Kutatási-egyesülés (Deutsche Forschungsgemeinschaft) egy új

könyvtári alapítványi programot „Elosztott Digitális Kutatókönyvtár” („Verteilte Digitale Forschungsbibliothek”) néven. Ennek a programnak a keretében kezdtek meg néhány területen (pl. matematika, útleírások) a régebbi dokumentumok retrospektív digitalizálását. Az előadó részletesen bemutatta a dokumentumok digitalizálásának, feldolgozásának és kezelésének technológiai adatbázis modelljét.

A dokumentumok kiválasztását kutatók és könyvtári szakreferensek (subject librarians) közösen végzik. A szerzői jogi problémák elkerülése végett csak régi kiadású könyvekkel és folyóiratokkal foglalkoznak. A digitalizált dokumentumokat képi (image) formában őrzik (TIFF), és a felhasználás során programokkal konvertálják ezeket szükség szerinti egyéb formátumokra (pl. GIF, JPEG, PDF). A képi dokumentumok karakterfelismerésével nem foglalkoznak. A dokumentumokhoz egy metaadat egység is kapcsolódik. A metaadat XML alapú, de a minimális Dublin Core elemeket is megadják. A metaadatot felhasználáskor konvertálni tudják a Web böngészők számára HTML-be, de importálni tudják online katalógusokba (pl. Pica) is. A metaadatok mellett XML technológiával feltárják a dokumentum struktúráját is, pl. tartalomjegyzék szinten. Az adatbázis modellben két külön rész kezeli a metaadatokat és az image-ekben tárolt dokumentumokat. A rendszer lekérdezhető, kapcsolatot fejlesztek ki mind az online katalógusok, mind a Web irányába.

Több kereskedelmi program kipróbálása után a Központ végül is saját program kifejlesztése mellett döntött. A kifejlesztett rendszert (AGORA) azonban forgalmazni kívánják, felhasználhatóvá tenni más könyvtárak számára. A digitalizált gyűjtemény szolgáltatása CD-ROM-on és online a közeljövőben fog beindulni, bár néhány dokumentum már megtekinthető az Egyesült Könyvtári Szövetség (Gemeinsamer Bibliotheken Verbund) OPAC-ján keresztül. (GDZ Homepage URL: <http://www.sub.uni-goettingen.de/gdz> – AGORA URL: <http://www.agora.de>)

Adolf Knoll (National Library of the Czech Republic, Prague) a cseh könyvtárak növekvő hálózati csatlakozásáról és részletesebben a „Memoria Mundi Series Bohemica” programról beszélt.

Csehországban a 90-es évek elejét az integrált könyvtári rendszerek bevezetése jellemezte. 1995 után erősödött meg az igény a retrospektív katalógusok konvertálására, miközben az első digitalizálási tevékenységek 1992–1993-ban kezdődtek. Ezzel párhuzamosan a nagyobb könyvtárak legfontosabb problémájává dokumentumaik megőrzése vált, különös tekintettel a gyakran használt régi napilapokra.

A Memoria Mundi Series Bohemica program 1992-ben kezdődött és része az UNESCO memory of the World programjának. (Adolf Knoll tanácsadóként részt is vesz a program egyik bizottságában.) A Memoria Mundi projekt célja régi iratok digitalizálása. Jelenleg kb. 3000 kézirat elektronikus változata már elkészült, 200 másik digitalizálása folyamatban van.

A dokumentumokat képi (image - TIFF) formában tárolják. A dokumentumokhoz metaadatok készülnek egy speciális SGML alapú formában, amelyet a könyvtárban dolgoztak ki (DOBM). A formátum segítségével külön-külön leírják a kéziratokat, az oldalakat és az oldalakon található képeket. A könyvek metaadatai azonban UNIMARC kompatibilisek is. A DOBM segítségével nemcsak a dokumentumról rögzítenek információt, de annak struktúrájáról, tartalmáról is. A dokumentumokról különböző képformátumot tudnak előállítani az Internet, a helyi felhasználók, egy kis méretű galéria céljára az eredeti nagyfelbontású képi file-okból.

A kidolgozott technológiát, tapasztalatokat szívesen megosztják más könyvtárakkal is. A gyűjteményt először 1993-ban adták ki CD-ROM-on, majd 1995-ben másodsor. Az adatbázis azonban elérhető az Interneten is.

A DOBM SMGL formátumot 1999 januárjában standardként elfogadta az UNESCO a Memory of the World program számára. Teljes változata elérhető az Interneten: <http://digit.nkp.cz/rare99/enter.htm>

A Nemzeti Könyvtár másik jelentős digitalizációs programja a mikrofilmekre terjed ki, amelynek keretében főként a napilapokkal foglalkoznak. Itt is a már kidolgozott DOBM formátumot használják.

A program eredményei a közeljövőben kerülnek nyilvánosságra.

Digitalizálási tevékenységeik során azonban katalógusok szkennelésével is foglalkoztak, pl. a Nemzeti Könyvtárával (kb. 5 millió katalóguscédula TIFF formátumban. – <http://katif.nkp.cz/>) vagy az arab kéziratok katalógusáéval (http://digit.nkp.cz/samples/arabica/Arabika_djvu.html).

Ez utóbbit az AT&T a Hónap Site-jának választotta idén augusztusban (<http://djvu.research.att.com/examples/som.html>). MEMORIAE MUNDI SERIES BOHEMICA URL: <http://digit.nkp.cz>

Patricia Alkhoven (Koninklijke Library) a Holland Nemzeti Könyvtár kézirat-digitalizálási tevékenységéről tartott bemutatót. Ez egyike a Nemzeti Könyvtár számos digitalizálási projektjeinek, amelyek régi kéziratokra, könyvekre, a könyvekben található képekre és a rájuk vonatkozó szakirodalomra terjednek ki. E könyvtárnak van Hollandiában a legnagyobb középkori kéziratgyűjteménye. A projekt képi (images) formátumú digitális dokumentumok nagy tömegű kezelését tűzte ki célul. Egy másik cél ennek a digitális állománynak az integrálása a könyvtári rendszerbe.

Először 1986-ban tették nyilvánossá a gyűjteményt optikai lézer lemezen. A kezelőrendszer egy DOS-os adatbázis kezelő volt. Később konvertálták az állományt egy XML alapú rendszerbe, amely részben már elérhetővé vált az Interneten, Web-en keresztül is.

A szkennelés után TIFF állományokat hoznak létre, amelyeket igény szerint konvertálnak JPG vagy kisméretű (thumbnail) formátumokra. A leíró adatok indexelését egy helyi Altavista szerverrel végzik.

A digitalizálandó dokumentumokat egy egyetemi bizottság válogatja ki megfelelő előtanulmányok alapján. További digitalizálási terveik között mikrofilm állományok elektronikus konvertálása szerepel. (URL: <http://www.konbib.nl/home-fe.html> – Digital Collections URL: <http://www.konbib.nl/kb/menu/col-dige.html>)

Más, a fentiekhez hasonló projektekről is kaptunk információkat. A koppenhágai Királyi Könyvtár ugyancsak foglalkozik középkori kéziratok digitalizálásával. Egy kiállítás kapcsán („Living words & luminous pictures. Medieval Book Culture in Denmark.”) most 12 középkori kézirat digitális változatát tették online elérhetővé. (URL: <http://www.kb.dk/elib/mss/mdr/index-en.htm>)

Egy érdekes, az előzőektől eltérő digitalizációs projektről tartott beszámoló a Norvég Nemzeti Könyvtár munkatársa, Svein Arne Brygfjeld is. A Norvég Műsor-sugárzó Vállalat (Norwegian Broadcasting Corporation) a nemzeti könyvtárral közös projekt keretében úgy döntött, hogy digitalizálják hangszalagokon meglévő

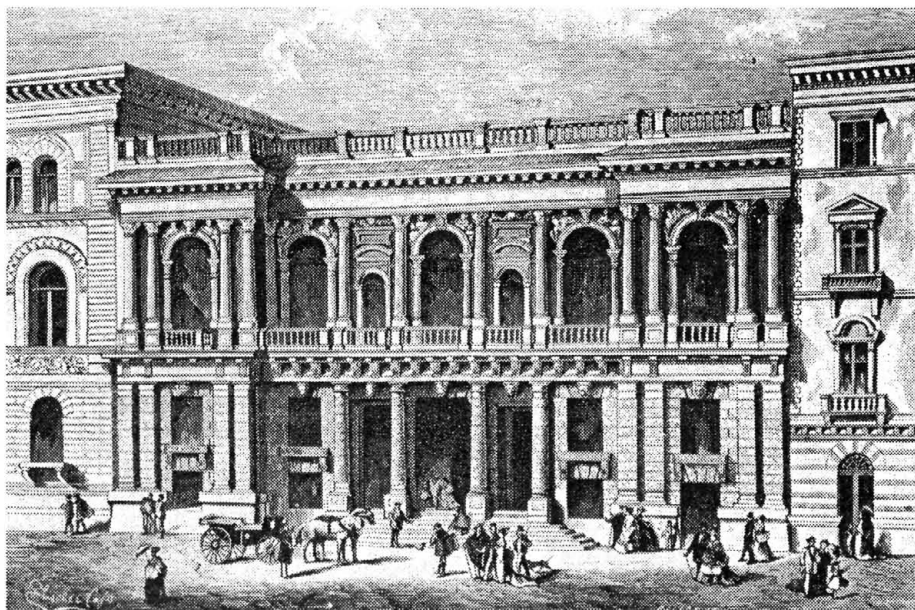

hangarchívumukat. A projekt kb. 6 éve tart, folyamatosan szállítják a hangszalagokat a könyvtár 1000 km-re lévő laboratóriumába, ahol 3 UNIX szerveren digitalizálják őket folyamatosan. A hanganyagokat alacsony hangminőségben nyilvánosan hozzáférhetővé teszik az Interneten november 1-jével induló szolgáltatásukban, magasabb hangminőségben azonban csak a kutatóknak áll rendelkezésére a hangarchívum. A digitális könyvtárban az Interneten mindenki számára elérhető lesz viszont Norvégia rádióműsorként közvetített 20. századi hangos történelme. (URL: <http://www.nb.no/dra/> – sajnos csak norvég felülete van.)

* * *

A fentiekén kívül számos érdekes témában hangzottak még el előadások és rövidebb délutáni bemutatók, amelyekről a konferencia honlapján található előadás-kivonatokból és az ott található URL-ek nyomán tájékozódhat az érdeklődő.

Valószínűleg nem az első és nem is az utolsó olyan konferencia volt ez, amely a könyvtárak világát, a könyvtárosokat is érintve az általános digitalizációs folyamatról szól, amelynek révén a múlt és a jelen kulturális értékei egyre nagyobb mértékben elektronikus hordozókra, CD-ROM-okra vagy az Internetre kerülnek. A konferencia érdekességét inkább az adta, hogy az Internet angolszász, amerikai túlsúlya közepette az ezen a területen folyó európai tevékenységekre és elért eredményekre igyekezett felhívni a figyelmet, lehetőséget adva a terület szakembereinek tapasztalatcserére, ismerkedésre. Valószínű, hogy sok egyéb digitalizációs

projekt, tevékenység nem került bemutatásra a konferencián, de erről a területről nehezen is alakítható ki egy átfogó összkép.

Mindazonáltal erre tesz kísérletet az IFLA/UNESCO felmérése (Survey on Digitisation and Preversation), amelynek keretében igyekeznek összegyűjteni a könyvtárak és egyéb kulturális intézmények digitalizációs tevékenységeit. A felmérést a közelmúltban végezték, eredményét nemsokára teljes egészében közzéteszik. Az információk gyűjtését folyamatosan végzik és teszik majd nyilvánossá az UNESCO Memory of the World projektje keretében. (URL: <http://www.unesco.org/webworld/mdm/>)

Röviddel a konferencia után csak néhány gyors, vázlatos megállapítást, benyomást igyekszem még megfogalmazni a fentiek alapján:

A konferencia főként a nagyobb könyvtári digitalizációs projektekre koncentrált. Jelentőségükhöz képest némiképp elhanyagolta azokat a tevékenységeket, amelyek nem ebben a szférában történnek, mindazonáltal a kulturális örökség jelentős digitalizációját végzik. Gondolok itt olyan jelentős magánkezdeményezésekre, mint pl. a Krén Emil által kezdeményezett magyar festészeti adatbázis vagy számos CD-ROM kiadó tevékenysége. A CD-ROM-okon megjelenő digitalizált kulturális örökség különös fontosságú, mivel jelentős mennyiségű információ jelenik meg így, azonban a nagyon hardver- és szoftverfüggő alkalmazások jövőbeni alkalmazhatósága erősen megkérdőjelezhető.

A bemutatott, ismertetett projektek jelentős része régi, a szerzői jog által már régen nem védett könyvekkel, kéziratokkal foglalkozott. Ezek kulturális örökségünk fontos részei, ennek ellenére igazából valószínűleg csak egy szűk körű, kutatói közösség számára hasznosíthatóak, jelentenek igazán értéket. A XX. századi írott és nem-írott kulturális termékek digitális hozzáférhetővé tétele a szerzői jogi problémák miatt a technikai lehetőségektől jócskán elmarad. Néhány konferencia-

résztevő elmondta, hogy digitalizációs projektjeik során – a régi kéziratok, könyvek kétségtelen kulturális értéke mellett – az anyagok kiválasztásában nem elhanyagolható szempont volt a szerzői jogi problémák kikerülése.

Az ismertett projektek jelentős része „képalapú” digitalizálást választott, még ott is, ahol a jelentős szöveges anyag karakteres felismerést igényelt volna. Néhány olyan esetben alkalmaztak csak karakteres felismerést, ahol kevés szöveg mélyebb, tudományos-nyelvészeti elemzését valósították meg.

A digitalizált állományok mellett minden esetben a hatékony visszakeresést megkönnyítő mondatok voltak találhatóak. Ezeknél előszeretettel alkalmaznak valamilyen SGML alapú formátum-leírást. A metaadatok majd minden esetben önálló alkalmazásban voltak lekérdezhetőek. Csak a további fejlesztések kapcsán valósították meg – vagy éppen tervezik – ezek kapcsolatát a hagyományos könyvtári katalógusokkal.

Az SGML alapú formátumok elterjedt alkalmazása volt tapasztalható, bár többnyire a képi állományokat leíró metaadatok esetében. Magukat a digitalizált szövegeket csak néhány esetben dolgozták fel SGML technológiával, többnyire kisebb szövegállományoknál, amikor azokkal további tudományos szintű kutatásokat végeztek.

A projektek többsége ugyan már jónéhány évre tekintett vissza, és szép eredményeket tudott felmutatni, de többségük CD-ROM-on került nyilvánosságra. Kevés eredménye nyilvánosan elérhető az Interneten, de jónéhány projekt még csak most készül, korlátozottan, a világhálóra. Különösképpen egy áttekintő amerikai előadás fényében volt érzékelhető az a különbség, hogy míg az ismertett tengerentúli projektek túlnyomó részben az Interneten jelentek meg, addig az európaiak csak „második lépésként” célozták meg az online szolgáltatást.

Végezetül hadd jegyezzem meg érdekességgéppen, hogy a konferencia címe, témája ugyan kimondottan a digitalizáció volt, de a Magyar Elektronikus Könyvtár alapvető céljához hasonló, a meglévő digitalizált állományokat összegyűjtő könyvtári tevékenységről, projektről nemigen hallottam külföldi kollégáktól. Megnyugodva tapasztaltam, hogy kulturális örökségünk digitalizálásában nem vagyunk sokkal elmaradva európai kollégáinktól.

Sőt, eredményeink nagyobb jelenlétre jogosítanak fel a nemzetközi szintéren, mint ami ténylegesen megvalósul. Hátrányként említhető, hogy nálunk kevésbé terjedt el még a tudományos igényű, SMGL alapú szövegdigitalizálás, -kutatás. A középkori dokumentumok digitalizálásának egyik kétségtelen előnye, hogy azok még többnyire az akkori közös európai nyelven, latinul íródtak. A jelenkori dokumentumoknál azonban már jelentkezik Európa nyelvi sokszínűsége.

* * *

Remélem, a fenti tapasztalatok felhasználhatóak lesznek a hazai digitalizációs projektekben, segítenek abban, hogy az Interneten a francia, német, holland és egyéb kulturális dokumentumok mellett a magyar kultúra öröksége is mind szélesebb körben elérhető legyen.

Köszönet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Osztályának, hogy anyagi támogatásával lehetővé tette részvételemet ezen a konferencián.

Moldován István

Az európai öntudat írói*

„Európa csendes, újra csendes, / Elzúgtak forradalmi...”; „Ó, Európa, hány határ / minden határban gyilkosok.” – A Petőfitől és József Attilától idézett sorokkal arra szerettem volna utalni, hogy alighanem csak a költőknek, a szó művészeinek adatott meg az európai öntudatot helyhez és időhöz kötötte, minden szólam-szerűséget és közhelyességet kikerülve, tehát hitelesen megszólaltatni. Rövid megnyitóban, szónoki dagály nélkül, szerény erőmből telhetően megpróbálom követni az ő példájukat.

Azt gondolom, hogy Európa a magyarság számára és a magyarság Európa számára egy évezred óta létezik, amióta a földrészen immár berendezkedett, s történelmük több évszázados rossz periódusán túljutott államok megpróbálták mintegy domesztikálni ezt a keleti pusztákról idekeveredett vad és az ő szemükben kulturálatlan, mindenestre merőben idegen kultúrájú népet. Tehát európaiságunknak ma nem megteremtése, hanem folyamatos fenntartása a voltaképpeni feladat.

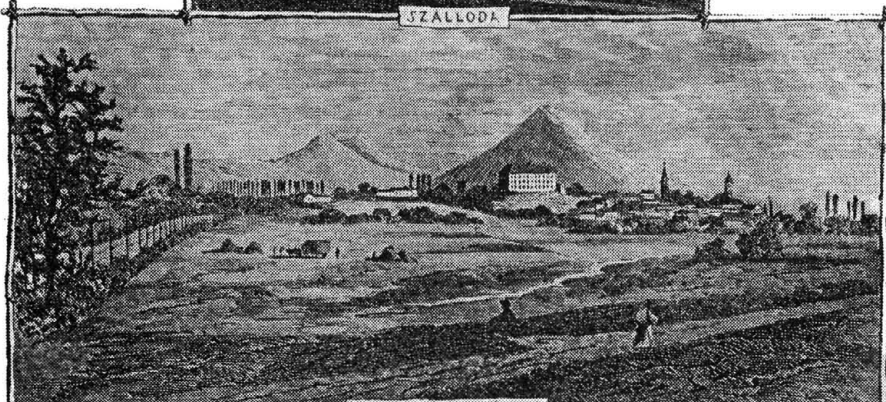
Hangsúlyozom előző mondatom utolsó szavát: az európai öntudat fenntartása minden korban és minden helyen: feladat, azaz problémamegoldó jelleggel bír. Ha pedig feladat, akkor nem nélkülözheti a kritikai elemet, a szembenézést a téves vagy egyenesen leküzdendő elgondolásokkal és törekvésekkel. Szembenézést, és ha kell egyeztetést, mert Európa nem az egész világ, s a résznek a nagyobb egésszel szemben sok esetben indokolt engednie.

Tisztázni kell például azt, hogy mi nem tekinthető európai szellemiségnek, s ha nem tekinthető annak, meg lehet-e békülni vele vagy küzdeni kell ellene. Nem Európa-központú beállítottság az exotizmus. Éppenséggel elégedetlenséget, elvágyódást fejez ki a túlságosan szűknek, laposnak érzett európai szellemmel szemben. Igaz, hogy az exotizmus a mássággal való kommunikációt jelenti, s ennek haszna éppen európaiságunk gazdagítására, rugalmasabbá tételére fordítható. A görög–latin, zsidó–keresztény kulturális örökséggel szembeni éles kritika és olykor harcosszembefordulás jellemzi a tágabb értelemben vett futurizmust, a jövőbe menekülést, a tradíciók érvényességének radikális tagadását. Ám ha igaz az a filozófiai álláspont, amely szerint a jövőnk felé való orientáció az, ami elsődleges, s hogy múltunkat a jövőnk felől értjük meg, akkor a futurizmushoz is dialektikusan kell viszonyulnunk. Felülről támadják ezt az öntudatot azok az ideológiák, amelyek nemzeti-faji felsőbbiséget hirdetnek, s ezzel a rész jogát kívánják érvényesíteni, sokszor bizony tűzzel-vassal, az egésszel szemben. Velük szemben valószínűleg az európai szellemnek határozottan elutasítóan kell fellépnie. De anti-európai szellemű mindenfajta hegemonizmus, hivatkozzék bármiféle jogcímre, s ez az az attitűd, amelyet Európának mindenáron kerülnie kellene.

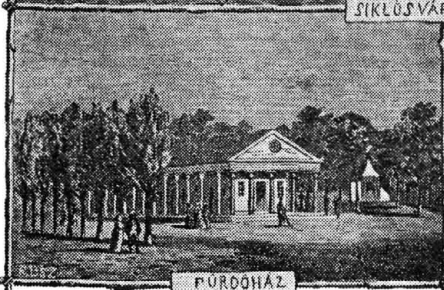
* Elhangzott *Az európai öntudat írói* c. nemzetközi kiállítás OSZK-beli megnyitóján.

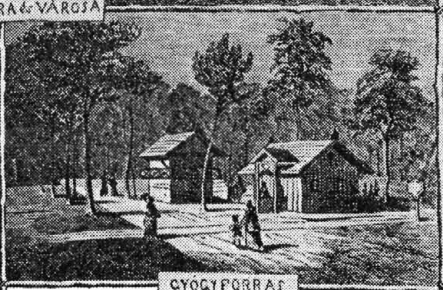
SZALLODA

SIKLÓSVÁRA & VÁROSJA

PÜRDÖHÁZ

CYOGYFORRÁS

Egyértelműen ártalmas európai öntudatunkra a hanyatlásvíziókkal, krízis-ideológiákkal történő összekötése európai azonosságtudatunknak, tehát az a kultúrdepressziós beállítottság, amely szerint mi a Nyugat alkonyának lennénk kortársai. El és le kell számolnia az európai öntudatnak az olyan jelenségekkel, mint a könyvégetések, az inkvizíció, a nemzetállam mindenhatóságának elve, amely enyhébb esetben a kisebbségekkel szembeni diszkriminációban ölt testet, de sajnos, hamar eljut a genocídium gyakorlásáig.

Aztán el kell töprengenünk azon, hogyan viszonyuljon az európai öntudat specialistája, az írástudó az európaiság mutációihoz. Mit gondoljunk a kozmopolitáról, aki úgy kíván európai lenni, hogy a hely és az idő kívánalmaitól elvonatkozzat? Mit gondoljunk a proletár internacionalizmusról, amely ugyan világméretű kívánt lenni, de itt, Európában a kontinens egységét próbálta megteremteni a maga arcára faragva azt? Mit gondoljunk a húszas-harmincas évek nagy mumusáról, az amerikanizmusról, amely Európa egységét felülről, kívülről, valamiféle fejlett technikai civilizáció és szellemi szegénység együttesével látszott megvalósítani? Mit gon-

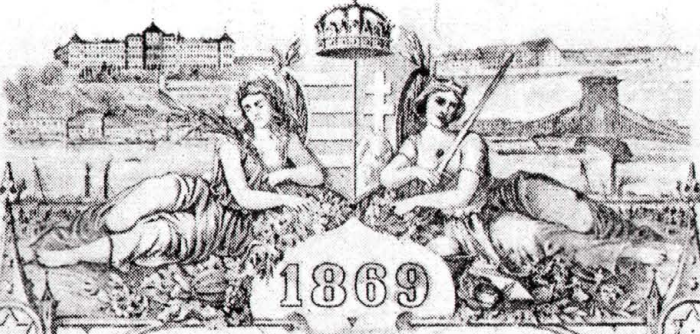
doljunk a nagy egyházak jól ismert álmáról, hogy földrésznünknek felekezeti egységet biztosítson? Mit tegyünk az olyan népségekkel, amelyek – mint Illyés Gyula *Puszták népe* című könyvéből tudjuk – önhibájukból vagy azon kívüli – tartósan kívül rekedtek a történelmen, amelyek – mint Móricz pusztaí pásztorai – barbárok maradtak egy fejlett civilizáció közepette?

Az európai öntudat specialistájának el kell tűnődnie az európaiság minden korban más-más arcot öltő szinonimáiról, például a „vájunk görögökké!” jelszóról, a humanizmusról és az újabb és újabb humanizmusokról. Szembe kell néznie a ma kihívásaival, amelyek olyannyira ismertek, hogy nem is érdemes itt felsorolni őket. Végig kell gondolnia az európaiság meghatározása során nélkülözhetetlen kulcsfogalmakat, mint amilyen az idegen–autochton ellentéte, vagy a határ vagy a haza fogalma. Olyan szociálpszichológiai kérdésekkel kell megbirkóznia, mint például, hogy az egyén milyen közösségekkel képes elsődlegesen és elementáris módon azonosulni, s tőle, mint egy kör középpontjától milyen távol gyengül le az azonosulási hajlandóság olyan mértékben, hogy az odatartozás már csak pusztán szó marad?

Csak véletlenszerűen kiragadott példák ezek abból a problémakötegből, amely mindenkit kell, hogy foglalkoztasson, aki nemcsak szavalni akar európai öntudatról, hanem komolyan veszi annak fenntartását. Csak azért emlékeztettem rájuk, hogy elmondhassam: aki európai öntudatról beszél, ha esetleg nincs is tudatában, maga is vizsgálzik ebből a tantárgyból.

Természetesen, úgy gondolom, mindannyiunkra tartozik ez a kérdés. Mégis, az európai öntudat léte és milyensége erősen függ a nyelvtől. Csak akkor és úgy van, úgy marad fenn, ha és ahogyan beszélünk, írunk róla. S mivel a nyelvtől függ, hát ébren tartása az írók és gondolkodók dolga. Olyan bölcselek tisztázták a maguk korában európai létünk mibenlétét, s a fenntartásához nélkülözhetetlen tenni-valókkal, mint amilyen a Fejtő Ferenc által is emlegetett Rotterdami Erasmus és Montesquieu, s olyan költők, írók és esszéisták, mint akikkel az ebben a szép füzetben találkozhatunk: mindenféle nemzetiségű európai (köztük magyar) írástudók. Ők a ma nyíló kiállítás hősei és tanítómesterei. A gondolat és az értelmi belátás szükséges, de nem elégséges a feladat sikeres megvalósulásához. Ezért megnyitóm végén újra csak a poézishez térek vissza. Az európai öntudatot a nyelv mágikus eszközeivel, a költői szó hatalmával lehet igazán belegyökereztetni a kortársakba. Szembesüljünk tehát velük, gondolkodókkal, és hagyjuk hatni magunkra a költőket, vizsgáltsuk le őket, és elgondolásaikkal szembesítve a mi töredéke-sebb, felületesebb és fakóbb tudásunkat, vizsgáltsuk le magunkat is európai öntudatból!

Tverdota György

1869

ÚJÉVI ÜDVÖZLET.

Íjja bajnok kelt az égről,
Reményteljes csatáid:
Órom-üdvözlések között:
Itt a titkos jóvendél.

Tarison távól az ég min-ten
Veszedelemet Tölletek!
Ne engedje, hogy bíbánsát
Emésse az iveteket.

Legyen áldás, sok szerencse,
Há néped mindegyiken;
Bőljőség mint gyöngye slom,
Hingassa anyanlén.

Údy övezze pártfogóinkat,
Éljenek békeben!
S minket se teledjenek el,
Védőiket tlvésében.

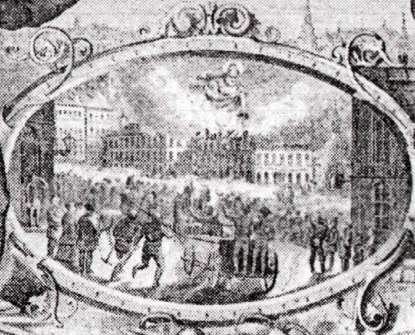
ZUM NEUEN JAHR.

Still, in stillernächt'ger Stunde,
Rachte sich das neue Jahr:
Niele bunte Gaben schimmern
Hell auf seinem Weihaltor.

Gott schenke Dir doch tüchtigbin
Der Unglück und Gefahr!
Zu Heuresnoth, da helfen wir,
Wir thun in manchem Jahr.

Auch für Sie, verehrte Gönner,
Stimmen untre Wünsche dort:
Das Ihr Wohlsein sich erhebe,
Im Glanz des Glückes immerfort.

Wir erfüllen treu und muthvoll
Unre Pflicht in aller Zeit.
Ihre Guld mög' uns beglücken,
Ihre Gant und Treunlichkeit.

Alakatos tisztelt szolgái
• kémsznyaúpró legények
Hajnal Ferenczural
Győrben,
Apáczas-utczaa 317. sz.

Xyonal is kizajja 268, Ustze Vilmos
Foson, Nader utca 112. sz.

Ihre hochwürdigsten
Wachsthaaghefter-Beisüben bei
Herrn Franz Hajnal
Raub,
N. 317.

